

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Petr Tvrdý

Události po 21. srpnu 1968

v Havlíčkově Brodě

Events after 21 August 1968 in

Havlíčkův Brod

Vedoucí práce

Praha 2012

doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Poděkování

Při své práci jsem poznal mnoho zajímavých lidí, kteří mi při tvorbě tohoto textu vydatně pomohli. Zde bych chtěl všem níže jmenovaným vyjádřit svůj upřímný dík.¹

V první řadě chci poděkovat všem pamětníkům, kteří byli ochotni se s neznámým člověkem podělit o své vzpomínky a zážitky z roku 1968. Jsou to: Josef Baloun, František Drašner (†), Tomáš Holenda, Marie Kotoulková, Pavel Kudrna, Zdeněk Mach, Miluše Menšíková, Miroslav Polreich, Evžen Štáfl (†), Václav Šulc, Jaroslav Vaněk a Miroslav Vondra (†). Bohužel, někteří z nich se dokončení této práce již nedožili.

Dále patří mé poděkování těm, kteří mi dali pomocnou ruku při hledání písemných pramenů a kontaktů na svědky srpnové okupace. Jsou to: Petr Dočkal (starosta Hurtovy Lhoty), Igor Domkář, Jaroslava Hoffmannová, Jiří Hoppe (ÚSD AV ČR), Alena Jindrová (Muzeum Vysočiny HB), Jan Kahuda (NA ČR), Michal Kamp (Muzeum Vysočiny HB), Šárka Kunická, Alena Nosková (NA ČR), Dana Nováková (SOkA HB), Zdeněk Rákosník ml., Miroslav Sígl a Jan Schneider.

Kolektivní díky patří: Archivu bezpečnostních složek v Praze, Krajské knihovně Vysočiny v Havlíčkově Brodě, Národnímu archivu České republiky, Národní knihovně České republiky, Státnímu okresnímu archivu Havlíčkův Brod, Státnímu okresnímu archivu Jihlava a Vojenskému ústřednímu archivu v Praze.

Vděčen jsem i těm, kteří mi pomohli svými odbornými znalostmi a zkušenostmi. Jsou to: Hynek Bouchal (GHB), Jana Čechurová (FF UK), Věra Hausvaterová, František Stellner (FF UK) a Lenka Vízková.

DĚKUJI

¹ Všechna jména jsou uváděna v abecedním pořadí a bez akademických titulů, vojenských hodností atp.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Havlíčkově Brodě dne 25. 7. 2012

.....
Jméno autora/autorky

Abstrakt

Ve své bakalářské práci „Události po 21. srpnu 1968 v Havlíčkově Brodě“ jsem se zabýval tématem srpnové okupace roku 1968 v Československé republice. Konkrétně jsem se zaměřil na regionální dějiny bývalého okresního města na Českomoravské vrchovině. Základem textu je výklad událostí v Havlíčkově Brodě od 21. srpna 1968 do konce téhož roku. Tato hlavní část práce vychází především ze studia materiálů z několika tuzemských archivů a z mých rozhovorů se zhruba desítkou pamětníků tehdejších událostí. Při tvorbě jsem dále pracoval s odbornou literaturou, dobovým tiskem i vydanými memoáry. Kromě dějin města Havlíčkův Brod v srpnu 1968 se šířeji věnuji i místním specifikům - např. polské okupační armádě nebo tehdejší situaci u havlíčkobrodských vojenských posádek. V práci zmiňuji i několik osob spjatých s městem, které svými činy přesáhly hranice regionu - např. Oldřich Švestka, Miroslav Polreich nebo Gertruda Sekaninová - Čakrtová.

Klíčová slova

21. srpen 1968; okupace 1968; Havlíčkův Brod; regionální dějiny; Polská lidová armáda

Abstract

In my bachelor thesis "Events after 21 August 1968 in Havlíčkův Brod" I deal with occupation of Czechoslovakia in 1968. Especially I focused on regional history of small town in Bohemian - Moravian highlands. My text based on interpretation of events in town Havlíčkův Brod from the 21st August 1968 to the end of the same year. This part my bachelor thesis starts from my study in czech archives and from conversations with about ten eyewitnesses. I work with specialized literature, contemporary press and issued memories too. In content my text I talk about some regional specifics, for example situation in Polish people army, which occupy discribing area or situation among czechoslovakian soldiers in Havlíčkův Brod. In not final point I refer to some characters in connections with describing town, for example Oldřich Švestka, Miroslav Polreich or Gertruda Sekaninová - Čakrtová.

Keywords

21 August 1968; occupation of 1968; Havlíčkův Brod; regional history; Polish people army

Obsah

Seznam použitých zkratk	7
Úvod	10
1. Proměny šedesátých let	13
2. Stahují se mračna	19
3. Noc, která do zad bodá dýku	22
4. Z Bělehradu do New Yorku	26
5. Jsme okupováni	32
6. Naše armáda nebude klást odpor	38
7. Zraky se upírají k Moskvě	47
8. Nejistota z východního směru	54
9. Pomoskevská šed'	58
10. Epilog	73
Závěr	75
Prameny a literatura	78

Seznam použitých zkratk

ABS - Archiv bezpečnostních složek
a. č. - archivní číslo
a. j. - archivní jednotka
atd. - a tak dále
A ÚSD AV ČR - Archiv ÚSD AV ČR
AVIS - Agentura vojenských informací a služeb
b. - bod
č. - číslo
č. f. - číslo fondu
čs. - československý
ČSFR - Česká a Slovenská Federativní Republika
ČSLA - Československá lidová armáda
ČSS - Československá strana socialistická
ČSSR - Československá socialistická republika
dr. - doktor
ed(s) - editor(ři)
ev. č. - evidenční číslo
f. - archivní fond
FF UK - Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
GAZ - Gorkovskij avtomobilnij zavod
gen. - generál
GHB - Gymnázium Havlíčkův Brod
h. - haléřů
HB - Havlíčkův Brod
ISBN - International Standard Book Number
JZD - Jednotné zemědělské družstvo
kart. - karton
Kčs. - Korun československých
km - kilometr(ů)
KNV - Krajský národní výbor
KOL. - kolektiv

kpt. - kapitán
KPV ČR - Konfederace politických vězňů České republiky
KSČ - Komunistická strana Československa
KSSS - Komunistická strana Sovětského svazu
KV - Krajský výbor
KV KSČ - Krajský výbor Komunistické strany Československa
MěstNV - Městský národní výbor
Mgr. - Magistr(a)
mjr. - major
MNO - Ministerstvo národní obrany
MNV - Místní národní výbor
MO ČR - Ministerstvo obrany České republiky
MUDr. - Medicinae universae doctor
MV HB - Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod
NA ČR - Národní archiv České republiky
např. - například
nar. - narozen(a)
NDR - Německá demokratická republika („Východní Německo“)
npor. - nadporučík
nrtm. - nadrotmistr
Obr. - Obrázek
ONV - Okresní národní výbor
OO VB - Okresní oddělení veřejné bezpečnosti
OSN - Organizace spojených národů
OVB - Oddělení veřejné bezpečnosti
OV KSČ - Okresní výbor Komunistické strany Československa
OV NF - Okresní výbor Národní fronty
OVS - Okresní vojenská správa
OV SČSP - Okresní výbor Svazu československo - sovětského přátelství
p. - pán
PhMr. - Pharmaciae magister
PIC - Prezentační a informační centrum
pí - paní

plk. - plukovník
PLR - Polská lidová republika
POV - předsednictvo okresního výboru
pplk. - podplukovník
PÚV - předsednictvo ústředního výboru
RB OSN - Rada bezpečnosti Organizace spojených národů
reg. č. - registrační číslo
s. (+ jméno) - soudruh
s. (+ číslo) - strana
SAV - Slovenská akademie věd
SČSP - Svaz československo - sovětského přátelství
SNB - Sbor národní bezpečnosti
SOkA - Státní okresní archiv
SRN - Spolková republika Německo („Západní Německo“)
SSSR - Svaz sovětských socialistických republik
StB - Státní bezpečnost
sv. - svazek
tzv. - tak zvaný
UK - Univerzita Karlova
URL - Uniform Resource Locator
ÚSD AV ČR - Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky
ÚSTR ČR - Ústav pro studium totalitních režimů České republiky
ÚV KSČ - Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚV NF - Ústřední výbor Národní fronty
VB - Veřejná bezpečnost
VČK - Východočeský kraj
VKR - vojenská kontrarozvědka
VÚ - vojenský útvar
VÚA - Vojenský ústřední archiv
vyd. - vydání

Úvod

Okupace Československé socialistické republiky vojsky pěti států Varšavské smlouvy patří bezesporu k přelomovým okamžikům v našich moderních dějinách. Podle toho jí také současná historiografie věnuje dostatečnou pozornost. Jestliže však máme podrobně zmapovány události na republikové úrovni, v regionálním ohledu už stav natolik příznivý není.

Příkladem nám může být i případ Havlíčkova Brodu (do roku 1945 Německého Brodu). Město leží na Českomoravské vrchovině, zhruba 25 kilometrů severně od, dnes krajského, města Jihlava. V roce 1968 však Brod patřil do Východočeského kraje se sídlem v Hradci Králové. Byl tedy jeho nejnižším okresním městem. Spolu s tím, že se zde nikdy nenacházel žádný strategický podnik ani jiný bod, můžeme říci, že okres byl vždy jistou periferií. To se odrazilo i v srpnových dnech roku 1968.²

Regionální studie o Havlíčkově Brodě za okupace roku 1968 existují pouze dvě.³ První je zpráva místního zmocněnce Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967 - 1970. Vychází z místního tisku a archivních pramenů havlíckobrodských orgánů státu a komunistické strany (MěstNV HB, ONV, OV KSČ, atp.).⁴ Druhý pokus o zmapování místní situace po 21. srpnu 1968 je základ této práce uveřejněný ve sborníku Havlíckobrodsko.⁵

Oba tyto texty však trpí svými problémy. Zpráva zmocněnce vychází výhradně z písemných pramenů (nikoliv literatury, která chybí úplně) a působí spíše jako přepis havlíckobrodských dobových novin. Každopádně se

² Mimojiné tím, že v oficiálních krajských novinách Pochodeň nejsou v roce 1968 z Havlíckobrodsko téměř žádné zprávy.

³ Drobné zmínky o srpnové okupaci obsahují i nejrůznější regionální publikace. Např.: MARKOVÁ, L.: *Přibyslav*. 1. vyd. Havlíčkův Brod, Praha: Elmar, 2008. s. 37.; ADAM, P. - PAVLÍČEK, S. (eds.): *Pamětní knihy města Chotěboře*. 2. díl. Chotěboř: Město Chotěboř, 2010. s. 8, 239 - 240. Následující dvě knihy obsahují i fotografický materiál: STRÁNSKÁ J.: *Česká Bělá a okolí v zrcadle staletí*. Česká Bělá: Josef Králíček, 2009. s. 469.; STRÁNSKÁ J.: *Havlíčková Borová ve svědectví starých pergamenů*. Havlíčkova Borová: Obec Havlíčkova Borová, 2006. s. 205.

⁴ A ÚSD AV ČR, Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967 - 1970, „Zpráva o událostech let 1968 - 1970 v okrese Havlíčkův Brod“. Přibyslav, 1991.

⁵ TVRDÝ, P.: Srpen 1968 v Havlíčkově Brodě. In KOL.: *Havlíčkovobrodsko 22*. Havlíčkův Brod: MV HB a SOKA HB, 2008. s. 142 - 178.

ale této práci nedá upřít prvenství ve zpracování tématu a proto je na místě i jistá míra shovívavosti, kterou navíc umocňuje rok vzniku - 1991.

Neduhy však trpí i v pořadí druhá studie o okresním městě v době srpnové intervence. Zde můžeme zmínit především absenci některých důležitých pramenů (např. materiály OV KSČ nebo písemnosti z VÚA). Práce už ale obsahuje i nové zdroje informací. Především rozhovory s pamětníky, které pomáhají nastínit události tam, kde psané prameny mlčí. Příkladem nám může být třeba případ havlíckobrodských vojenských posádek.

Kvality a nedostatky předkládané práce, nechť posoudí každý čtenář sám. V hlavní části textu jsem se původně snažil popsat pouze situaci v okresním městě. To se s postupem času ukázalo jako chybné rozhodnutí, protože mnoho informací se vztahuje i k blízkému okolí, potažmo celému okresu. Podle mého názoru nám tyto střípky dobře dokreslují i dění v samotném Havlíčkově Brodě. Proto jsem se je nakonec rozhodl do textu zařadit také.

Práce je rozdělena do celkem deseti kapitol. První čtyři jsou pojaty jako výklad dění v celé republice od ledna 1968 do počátečních dní okupace. Sice se událostí v Havlíčkově Brodě přímo nedotýkají, ale několikrát se v nich vyskytují lidé, kteří mají s Brodem spojitost. Kromě toho úvodní části zasazují další výklad do přirozeného kontextu tehdejší doby.

Počínaje pátou kapitolou se již budeme věnovat především zkoumanému městu během srpna 1968 i následujících měsíců. Pozornost je věnována místním specifikům vyplývajících z obsazení okresu především polskou armádou. Základem těchto kapitol je autorův výzkum v archivních materiálech Státních okresních archivů v Havlíčkově Brodě a Jihlavě, Vojenském ústředním archivu v Praze, Archivu bezpečnostních složek v Praze a v Národním archivu v Praze.

Z dalších informačních zdrojů bych chtěl upozornit především na rozhovory s pamětníky. Jejich vzpomínky mi pomohly k popisu situace hlavně v brodských kasárnách. Zajímavým přínosem rozhovorů byly i drobné poznatky k chování okupační armády Polské lidové republiky. Protože jsem si

vědom jistých uskalí při práci s vyprávěním různých lidí,⁶ rozhovory jsem se vždy snažil konfrontovat s dalšími zdroji. Nejčastější nepřesností vzpomínek bylo chybné časové určení příchodu vojsk do okresního města, kdy lidé udávali 21. srpen 1968. Podepřen tvrzením pramenů i sekundární literatury však musím trvat na datu pozdějším.

Ucelený výklad událostí končí sklonkem roku 1968, kdy byla do Havlíčkova Brodu umístěna sovětská komandatura. Epilog pak obsahuje pouze dvě drobnosti z pozdějšího období se vztahem ke zkoumenému tématu.

Na tomto místě mohu snad už jen připomenout, že rok 1968 nebyl významný jen událostmi v Československu. Ve většině tehdejšího světa probíhaly stávkové akce a protesty. Navíc stále zuřila krvavá vietnamská válka. „[...] na mezinárodně politické scéně jsou mnohem podstatnější věci než invaze v Praze. Projednávaly se důvěrným způsobem s SSSR podmínky dohody o ukončení války ve Vietnamu [...] a hlavně Smlouva o nešíření jaderných zbraní, která byla přijata Valným shromážděním OSN právě v této době. [...] i nyní musíme rok 1968 hodnotit i jako rok nejužší americko - sovětské spolupráce. [...]“⁷

Zprávy o československém jaru byly tak pouze jedněmi z mnoha, které si v novinách mohli tehdejší lidé přečíst. Pojďme se však podívat, jak léto roku 1968 prožívali lidé v jednom malém okresním městě v ČSSR.

⁶ K tomu a celkově k problematice zkoumání dějin 20. století viz např. ZAHRADNÍČEK, T.: *Polské poučení z pražského jara*. Praha: ÚSD AV ČR, 2011. s. 5 - 10.

⁷ POLREICH, M.: *Utajená zákulisí*. Petrklíč, 2009. s. 132 - 133.

1. Proměny šedesátých let

Československo v šesté dekádě dvacátého století prošlo hned několika dějinnými zvraty. Na počátku stálo až příliš mnoho neřešených problémů minulosti, které v lednu roku 1968 stály místo tehdejšího vůdce Komunistické strany Československa a prezidenta republiky Antonína Novotného. Po výměně v nejvyšší stranické funkci, kdy se do jejího čela dostal Alexander Dubček, začalo tzv. pražské jaro - československý pokus o reformu socialismu spojený s dosud nevídanou mírou uvolnění veřejného života.

Jaké ale byly problémy, které se staly motorem první poloviny, onoho dodnes pověstného, roku 1968? Byla jich celá řada. Velmi tíživá byla především ekonomická situace, kde se již v přechodném období zhroutil systém plánování pomocí tzv. pětiletok a k řízení výroby jako celku bylo používáno pouze ročních plánů.⁸ Reforma byla připravována již od počátku šedesátých let a velmi přínosná byla především veřejná diskuze nad návrhy ekonomických expertů.⁹ V polemikách zaznívaly i do té doby nepřijatelné kritiky tehdejšího fungování hospodářství.¹⁰

Stále otevřeněji se mluvilo i o procesech z padesátých let. Zprávy o tehdejších represích podkopávaly autoritu komunistické strany napříč společnostmi a, spolu se stále se uvolňujícími mantinely pro kulturní tvorbu, přinášely nové možnosti diskuze a konfrontace názorů. Ne náhodou vznikly v šedesátých letech vynikající díla Ladislava Mňačka, Ludvíka Vaculíka nebo Jana Procházky, která se věnují právě otázce vyrovnání se s nedávnou minulostí (ať už se jedná o vyhnání Němců po roce 1945, jiný pohled na partyzánské hnutí za druhé světové války nebo právě otázku komunistického teroru po roce 1948).

Opomíjeným jevem je tehdejší generační střet. A to nejen v rovině rodič a potomek, ale i mezi starší a mladší částí členstva KSČ. „[...] Změnila se

⁸ ŠULC, Z.: *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945 - 1995*. 2. vyd. Brno: Doplněk, 1998. s. 28.

⁹ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 16. Autorem textu do strany 28 je Karel Kaplan.

¹⁰ ŠULC, Z.: *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945 - 1995*. 2. vyd. Brno: Doplněk, 1998. s. 30 - 31 a dále.

společnost, vystupovala v ní mladá generace, která neměla nebo si neuvědomovala zkušenosti z války ani předúnorového období, do komunistického režimu se narodila, nebudovala jej, převzala jej jako dědictví po otcích. Hlavně však přibývalo těch mladých, kteří měli jiný názor na život, než jim vnucoval režim, měli jiné představy o životě. Rychle narůstal počet těch, kteří s režimem nesrostli, nepatřili k jeho oporám, pouze si hledali místo v něm. Snažili se uniknout jeho kontrole, dirigování, vzdalovali se od něho, postrádali aktivní postoj k němu, netajili se nezájmem o politické záležitosti a veřejný život vůbec. Projevovali pasivitu a tento stav přerušili jen z nutnosti, pod tlakem moci i z donucení. [(...)]¹¹ Uvnitř KSČ staré „kádry“ nahrazovali příslušníci střední generace, kteří byli v uplynulém období bez politických funkcí případně jen na nižších postech a nebyli tudíž přímo spjati s politickými procesy padesátých let.¹²

Sporným bodem, který nakonec vedl k sesazení Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka byla však dlouho neřešená otázka postavení Slovenska vůči české části republiky. Sám Novotný tento problém ještě zhoršoval svým arogantním a přezíravým chováním, kterým si mezi Slováky dělal ještě více nepřátel.¹³

Definitivní konec A. Novotného v nejvyšší stranické funkci přišel na zasedání ústředního výboru KSČ, který se konal ve dnech 19. až 21. prosince 1967 a 3. až 5. ledna 1968. Po proudu kritiky bylo rozhodnuto o rozdělení (tehdy v jedno spojených) funkcí prezidenta republiky a prvního tajemníka KSČ. Protože Novotný pod tlakem sám odstoupil, bylo mu poděkováno za dobře vykonanou práci a mohl dále politicky působit - zastávat prezidentskou funkci. Post prvního tajemníka převzal pro Čechy málo známý Slovák Alexander Dubček - jeden z pozdějších symbolů pražského jara.¹⁴ A tzv.

¹¹ KAPLAN, K.: *Antonín Novotný: Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2011. s. 247.

¹² BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 21 - 22.

¹³ RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad a ÚSTR, 2012. s. 461 - 463.

¹⁴ Tamtéž, s. 464 - 465.; KAPLAN, K.: *Antonín Novotný: Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2011. s. 271 a dále.

lednové plénum ÚV KSČ je považováno za počátek reformy socialismu v Československé socialistické republice.

Po několikátýdenním váháním nad smyslem lednové stranické výměny se začínalo ve společnosti aktivizovat reformní hnutí. Přispěl k tomu i postupný rozpad cenzurního dohledu a nebývalá svoboda tisku, která s sebou přinášela novinářskou kritiku tehdejších nešvarů. Občané se začínali aktivně zajímat o veřejné dění. A. Dubček nechal vypracovat plán demokratizace všech oblastí společnosti - Akční program. Heslo „socialismus s lidskou tvář“ mohlo začít být naplňováno.¹⁵

Mezitím zažíval Antonín Novotný další těžké chvíle, když sdělovací prostředky informovaly o jeho minulých přehmatech a především ho dávaly do spojitosti s causou generála Jana Šejny, který na konci února 1968 emigroval do ciziny. V ČSSR totiž Šejnovi hrozilo trestní stíhání kvůli machinacím se státním majetkem, při kterých se sám obohacoval. A protože se jednalo o chráněnce A. Novotného, aféra byla na světě. Novotný proto raději koncem března 1968 uvolnil i funkci prezidenta republiky.¹⁶ Novou hlavou státu se stal generál Ludvík Svoboda, účastník prvního i druhého odboje, člověk s velkou veřejnou autoritou.

Představitelé ostatních států východního bloku však hleděli na československý vývoj se znepokojením. Své obavy dali najevo během schůzky ve východoněmeckých Drážďanech (23. března 1968), kde byli Čechoslováci důrazně pokáráni za vnitrostátní vývoj. Mluvílo se o nástupu antisocialistických a antisovětských sil, o příliš svobodném vývoji společnosti a nebezpečí kontrarevoluce v ČSSR. Rovněž zde poprvé zazněla skrytá hrozba vojenského řešení československé otázky.¹⁷ Jediný, kdo se projevoval smířlivěji, byl představitel komunistického Maďarska János Kádár.¹⁸

Československé veřejnosti zůstal obsah drážďanské schůzky utajen. Reformní vedení se obávalo vzrůstu protisovětských nálad, které by mohly vést k další kritice z Moskvy. S pravým obsahem schůzky však nebyli

¹⁵ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 82.

¹⁶ Tamtéž, s. 29 - 71.

¹⁷ Tamtéž, s. 83 - 85.; POVOLNÝ, D.: *Vojenské řešení Pražského jara: I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha: MO ČR - AVIS, 2008. s. 19 - 20.

¹⁸ DURMAN, K.: *Útěk od praporů*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. s. 85 - 86.

srozumění ani lidé z předsednictva ÚV KSČ, kde panovala obava z růstu sebevědomí konzervativní části členů.¹⁹

Reformní komunisté však nadále posilovali své pozice. Důležitým se stalo dubnové zasedání ÚV KSČ, kde byl schválen vypracovaný Akční program a provedena výměna mnoha členů ÚV KSČ. Dubnové plénum znamenalo urychlení obrodného procesu a dalo veřejnosti jasně nasrozuměnou, že se přešlo od slov k činům.

Akční program byl zároveň pro Moskvu výrazným ukazatelem, že vývoj v Československu směřuje k ohrožení celistvosti východního bloku a možným problémům ve strategickém prostoru střední Evropy. První zmínky o přípravách na eventuální vojenské řešení československého problému se dnes datují k únoru či nejpozději březnu 1968.²⁰ Přímý rozkaz k zahájení plánování operace s krycím názvem „Dunaj“ padl 8. dubna 1968, kdy jej na Brežněvův příkaz vydal ministr obrany SSSR maršál Grečko.

Konečné rozhodnutí o použití síly však stále nepadlo. V Československu pokračovala demokratizace poměrů a KSČ získávala takovou podporu veřejnosti jako snad nikdy předtím. Zároveň ale sílil nátlak ostatních zemí Varšavské smlouvy na dohodu s československými představiteli, aby vzali situaci opět pevně do rukou. Mimo mnoha zahraničních návštěv ze spřátelených zemí, které měly Dubčekovi a ostatním vysvětlit, že sešli ze správné cesty, bylo v Moskvě rozhodnuto o konání vojenského cvičení na území ČSSR. Toto cvičení mělo přispět k aktivizaci opozice proti Dubčekovi uvnitř KSČ a zároveň vyvolávat nátlak na představitele reformního křídla strany. Dostalo název „Šumava“ a probíhalo mezi 20. až 30. červnem 1968. Sovětská, maďarská a polská vojska se do ČSSR přemísťovala od konce května. Podle pozdějších zkoumání však toto cvičení bylo jakousi generálkou na „ostré“ vojenské obsazení republiky.

Zároveň se velení Varšavské smlouvy snažilo zdržet svá vojska na

¹⁹ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 84 - 85.

²⁰ PACNER, K.: *Osudové okamžiky Československa*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2001. s. 326 - 327.; FIDLER, J.: *21. 8. 1968 Okupace Československa*. 1. vyd. Praha: Havran, 2003. s. 110. J. Fidler zároveň označuje za hlavní smysl srpnových událostí roku 1968 rozmístění sovětských vojsk na území ČSSR. Otázka liberalizace československé společnosti byla jen zástěrkou, jak dosáhnout sovětského vojenského cíle. Tamtéž, s. 111.

území ČSSR co možná nejdéle, aby jimi mohlo ovlivňovat vnitrostátní vývoj. Po zdržovaném přesunu opustili hranice republiky poslední cizí vojáci až počátkem srpna.²¹

Mezitím pokročilo i vnitrostranické dění. Na květnovém zasedání ÚV KSČ (29. května až 1. června 1968) se sice hovořilo o pravicovém nebezpečí, ale proud plánovaných reforem ohrožen nebyl. Především však bylo potvrzeno svolat na počátek září mimořádný XIV. sjezd KSČ, který měl dát současnému vedení strany mandát k dalším změnám.

Další důležitou událostí bylo uveřejnění manifestu „Dva tisíce slov,“ který byl otištěn 27. června. Autor, spisovatel Ludvík Vaculík, v textu vyzýval k obraně dosažených demokratických změn. Ve společnosti článek vyvolal rozporuplné reakce, ale dostalo se mu masové podpory a stal se tehdy asi nejjednodušším rozdělovníkem lidí.²² Jak ještě uvidíme, otázka souhlasu či nesouhlasu s Vaculíkovým textem měla pro mnoho občanů neradostnou dohru na počátku sedmdesátých let.

Dva tisíce slov si ale velmi pečlivě přečetli i v Moskvě. Československu to však nikterak neprospělo. Vůdci východního bloku text označili za „platformu kontrarevoluce.“²³ Navíc zprávy z krajských a okresních konferencí KSČ, kde se volili delegáti na XIV. stranický sjezd, byly pro Brežněva také negativního rázu. Bylo totiž jasné, že pokud půjde vývoj neřízeně dál, na sjezdu ztratí konzervativní komunisté poslední pozice. Kreml ale prozatím razil smířlivou formu řešení a proto bylo rozhodnuto o dalším jednání.²⁴

„[(...)] Československému vedení byla navržena společná schůzka k projednání situace v zemi. Dubčekovci účast na takové poradě odmítají s tím, že souhlasí pouze s bilaterálními schůzkami. Chtějí ale jednat i s vedením Jugoslávie a Rumunska, od nichž se čs. reformnímu hnutí dostává významné diplomatické a politické podpory, stejně jako od nejsilnějších

²¹ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 95, 98.

²² PACNER, K.: *Osudové okamžiky Československa*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2001. s. 335.

²³ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 96.

²⁴ DURMAN, K.: *Útěk od praporů*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. s. 92 - 93.

komunistických stran západních zemí - Itálie, Francie, Španělska a dalších. [...]"²⁵

Zástupci ČSSR se nakonec na varšavskou schůzku (14. až 15. července 1968) nedostavili a jednání probíhalo bez nich. Podle Karla Durmana bylo ale stanovisko Čechoslováků vážnou chybou. Brežněv a část dalších představitelů východního bloku byli zřejmě ochotni na se mnoha věcech dohodnout. Místo toho se pražským odmítnutím cítili zaskočení a rozezlení. Sovětsko - polsko - maďarsko - východoněmecko - bulharské setkání se poté změnilo v proud kritiky vedení KSČ a vzájemného obviňování z lehkovážnosti. Závěrem představitelé pěti socialistických zemí zaslali ÚV KSČ dopis, ve kterém kritizovali poměry v ČSSR. Zároveň bylo však přistoupeno k požadovanému sovětsko - československému jednání.²⁶ Dopis pro ÚV KSČ byl odmítnut stranickým vedením i veřejností. Celý text i československá odpověď byly totiž publikovány ve sdělovacích prostředcích.

Nicméně nejvýznamnějším důsledkem bylo, že část sovětského vedení, která prosazovala silové řešení získala další příznivce a kolem 20. července 1968 byla vyhlášena bojová pohotovost vojskům Varšavské smlouvy připraveným k invazi do Československé republiky.²⁷ Drama šlo ke svému vyvrcholení...

²⁵ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 96.

²⁶ DURMAN, K.: *Útěk od praporů*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. s. 93 - 95.

²⁷ POVOLNÝ, D.: *Vojenské řešení Pražského jara: I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha: MO ČR - AVIS, 2008. s. 73 - 74.

2. Stahují se mračna

Sovětské vojenské velení zintenzivnilo přípravy na ozbrojený vpád do ČSSR, ale zároveň stále žila naděje na politické vyřešení sporů s Prahou. Další možnost k mírovému postupu se naskytla na smluveném jednání československo - sovětské delegace v Čierné nad Tisou (29. července až 1. srpna 1968).²⁸ Po mnohých výtkách sovětské strany na adresu vývoje v republice Čechů a Slováků se dohodlo prakticky jediné - svolat další schůzku do Bratislavy (3. srpna). Je však velmi pravděpodobné, že při jednání Dubček - Brežněv došlo i k mnoha slibům ohledně uskutečnění sovětských požadavků na omezení nově vznikajících politických stran a odvolání nejvýraznějších reformistů a „pravičáků.“²⁹

Bratislavských rozhovorů se již účastnili i vůdci dalších zemí Varšavské smlouvy. Výsledkem bylo zveřejnění deklarace, ve které se mluvilo o společném boji proti imperialismu a internacionální jednotě. Prohlášení však obsahovalo i nenápadnou pasáž o tom, že obrana socialismu je společnou povinností všech členů východního bloku.³⁰

Další důležitou součástí jednání v Bratislavě bylo i předání tzv. „zvacího dopisu.“ Byl adresován Leonidu Brežněvovi a obsahoval prosbu o všestrannou pomoc proti pravicovým silám a proti hrozbě kontrarevolučního převratu v ČSSR.³¹ Byl podepsán konzervativními členy KSČ Aloisem Indrou, Drahomírem Kolderem, Antonínem Kapkem, Oldřichem Švestkou a Vasilem Bilákem.

Osoba O. Švestky (1922 až 1983), tehdejšího šéfredaktora Rudého práva, byla v Havlíčkově Brodě dobře známá. V letech 1938 až 1945 zde pracoval jako dělník firmy RICO, která vyráběla vatu a obvazy, a později jako

²⁸ Někdy též označováno jako Čierná pri Čope.

²⁹ DURMAN, K.: *Útěk od praporů*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. s. 102 - 104.

³⁰ POVOLNÝ, D.: *Vojenské řešení Pražského jara: I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha: MO ČR - AVIS, 2008. s. 80.

³¹ Ve skutečnosti se dokonce jednalo v pořadí o druhý zvací dopis. První byl podepsán pouze A. Kapkem a odevzdán sovětské straně na jednání v Čierné. Ke „zvacímu dopisu“ např. BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 429 - 433.; PACNER, K.: *Osudové okamžiky Československa*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2001. s. 343, 375.

úředník Okresní hospodářské záložny a družstva Sativa.³² Po válce se stal členem redakce okresního periodika „Svobodný Havlíčkův kraj“ a také prvním sekretářem Okresního národního výboru Havlíčkův Brod.³³

Obě srpnové schůzky představitelů komunistických stran střední a východní Evropy probíhaly za mohutného soustředování vojsk Varšavské smlouvy u hranic Československa. To vyvolávalo stálý přísun zpráv západoevropských sdělovacích prostředků o možné invazi armád do ČSSR. I takovou možnost si vládní a stranické špičky uvědomovaly, ačkoli jí mnoho funkcionářů nechtělo věřit. Tragikou situace zůstávalo, že případné invazi se za daného stavu nešlo vojensky ubránit. Mimo jiné to potvrzuje i rozhovor mezi tehdejšími ministry ČSSR - zahraničních věcí Jiřím Hájkem a národní obrany Martinem Dzúrem. Podle generála Dzúra neměla československá armáda předpoklady účinně ochránit republiku proti útoku z východního směru. Hypotetickou možností „obranu“ byl pouze nenásilný odpor lidu a výzvy k mezinárodním právním institucím.³⁴

Nutno poznamenat, že po bratislavském jednání velká část společnosti považovala situaci za zklidněnou. V Moskvě naopak dospívali k přesvědčení, že současný stav nelze vyřešit politicky - mírovou cestou. Dubček se k výrazným krokům k posílení faktické moci komunistické strany neodhodlá, a proto nezbývá nic jiného, než využít vojenského řešení.³⁵ Poslední záchranná brzda pro Dubčekovo vedení nabídnutá J. Kádárem v podobě setkání v Komárně dne 17. srpna 1968 nepřinesla žádný výsledek. Ještě

³² FRŇKA, F.: Kancelář tajemníka ÚV KSČ Oldřicha Švestky. In KOL.: *Paginae historiae 18*. Praha: Národní archiv, 2010, s. 374.

³³ DRAŠNER, F.: *Havlíčkobrodský poutník*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Martina Krejčířiková, 2006. s. 33.; DRAŠNER, F.: *Jak město ke svému čtvrtému názvu přišlo*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: František Drašner, 2005. s. 126.

³⁴ HÁJEK, J.: *Paměti*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997. s. 280.; PACNER, K.: *Osudové okamžiky Československa*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2001. s. 342. O československém rozhodnutí nebojovat, které padlo ještě před samotnou invazí, věděly i Spojené státy. FOJTEK, V.: „Uplatňovat zdrženlivost.“ Reakce Washingtonu na československou krizi v roce 1968. *Český časopis historický*, 2008, č. 3, s. 570 - 571.

³⁵ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 108 - 110.

téhož dne padlo konečné rozhodnutí o vojenské invazi do Československé republiky.³⁶

³⁶ DURMAN, K.: *Útěk od praporů*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. s. 105 - 106.; POVOLNÝ, D.: *Vojenské řešení Pražského jara: I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha: MO ČR - AVIS, 2008. s. 83.

3. Noc, která do zad bodá dýku

Tu noc se nemělo nic zvláštního přihodit. Snad jen mohla přijít rychlá bouřka v jinak parném létě. Jak se tedy mohlo stát, že si dodnes mnoho lidí přesně pamatuje, kde byli na přelomu úterý 20. a středy 21. srpna 1968?

Smutnou zásluhu na tom mají vojska pěti států Varšavské smlouvy. Jednotky Sovětského svazu, Polska, Maďarska, Bulharska a Východního Německa pod pláštěm tmy vstoupily do Československa a během jednoho dne se jim podařilo ovládnout téměř celé území republiky. To vše pod krycím názvem DUNAJ - rozsahem největší vojenskou operací od dob druhé světové války.

„[...] Vzhledem ke kombinaci politických a vojenských cílů operace musel plán od samého počátku počítat s dvoukolejností - na jedné straně bylo třeba co nejrychleji izolovat okupovaný stát obsazením jeho západních a jihozápadních hranic, na straně druhé musely být rozsáhlé síly nasazeny hned v prvních okamžicích akce k neutralizaci československého politického vedení. [...] Veškerých výsledků mělo být dosaženo přítomností dostatečných sil a zastrašováním touto silou přímo v konkrétních cílových prostorech. [...]“³⁷

Problém však nastal v úplně jiné oblasti - v politickém zajištění. Skupina komunistických konzervativců kolem A. Indry, V. Biřáka, D. Koldera a dalších členů KSČ slíbila Moskvě bezproblémové převzetí státní moci do svých rukou a oficiální legalizaci invaze jako internacionální pomoci na základě pozvání tlumočeného přes sdělovací prostředky. Nic z toho se však provést nepodařilo a díky aktivitě legálních státních úřadů a činitelů bylo celému světu oznámeno, že vstup vojsk Varšavského paktu je protiprávní okupací.³⁸

Dne 20. srpna 1968 probíhalo zasedání předsednictva ÚV KSČ, které projednávalo materiály na nadcházející mimořádný stranický sjezd. Právě

³⁷ FIDLER, J.: *21. 8. 1968 Okupace Československa*. 1. vyd. Praha: Havran, 2003. s. 119 - 120.

³⁸ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 126 - 127.

zde měla část konzervativců prosadit rezoluci o bezprostředním nebezpečí kontrarevoluce v ČSSR, čímž by byla zdůvodněna nadcházející armádní invaze. Návrh prohlášení však vyvolal rušnou debatu a do nastalé výměny názorů přišla po 23. hodině zpráva o vstupu cizích vojsk. Pod tlakem událostí se skupina kolem „zvatelů“ rozpadla a předsednictvo ÚV KSČ přijalo, dnes notoricky známé, provolání „Všemu lidu Československé socialistické republiky,“³⁹ ve kterém se prohlašovalo, že vojska Varšavské smlouvy vstoupila na území republiky bez vědomí legálních státních i stranických orgánů. Zároveň bylo obyvatelstvo vybízeno ke klidu a rozvaze.⁴⁰

Následně byl tento text odvysílán rozhlasem, ale po prvních slovech hlasatele se vysílače odmlčely. Na příkaz tehdejšího ředitele správy spojů Karla Hoffmanna byly vypnuty a naopak sám Hoffmann se jako člen konzervativního křídla KSČ pokusil odvysílat zvací prohlášení. To se mu však nepodařilo. Do domácností a závodů se ale přes „zapomenutý“ rozhlas po drátě šířilo provolání legálních představitelů vlády a KSČ.

Mezitím už několik hodin přistávali na ruzyňském letišti příslušníci sovětských výsadkových vojsk, kteří měli za cíl obsadit klíčové objekty hlavního města - úřad vlády, budovu ÚV KSČ, generální štáb armády a další důležitá místa. Rovněž se svojí technikou blokovali mosty přes Vltavu v centru města. Za velmi krátkou chvíli se první vlně výsadků podařilo ochromit generální štáb i celé ministerstvo obrany a zajmout předsedu vlády Oldřicha Černíka a mnoho členů reformního vedení předsednictva ÚV KSČ. To už ale padaly první výstřely do neozbrojeného davu, který se shromáždil před budovou ÚV. Krev začala skrápět studenou dlažbu letního, ale přesto mrazivého jitra.⁴¹

K nejtěžším střetům došlo u budovy rozhlasu na Vinohradské třídě. Sedání před pancíře tanků. Výkřiky hněvu i bezmoci. Sovětští vojáci se

³⁹ KOL.: *Sedm pražských dnů: 21. - 27. srpen 1968 Dokumentace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. s. 19.

⁴⁰ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 129 - 130, 134 - 136.; RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad a ÚSTR, 2012. s. 500 - 501.

⁴¹ POVOLNÝ, D.: *Vojenské řešení Pražského jara: I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha: MO ČR - AVIS, 2008. s. 101 - 106.; PACNER, K.: *Osudové okamžiky Československa*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2001. s. 350.

strachem v očích. Výstřely do vzduchu. Nervozita. Převrácené tramvaje použité jako barikády proti cizím obrněncům. Další střelba. Ranění. Hořící tank okupantů. Umírající. Domy zachvácené plameny. Mrtví. Státní vlajky smáčené v krvavých kalužích dávají celé Praze na vědomí, že dnešní ráno bylo pro některé poslední...

Přes veškeré oběti je nakonec budova rozhlasu obsazena a vysílání z ní ukončeno. Techničtí pracovníci ale zajistili náhradní pracoviště, odkud mohl rozhlas fungovat dál. Svě vysílací stanice poskytli i naši vojáci a množství civilních osob, například radioamatérů. Nejinak tomu bylo i na Havlíčkovobrodsku.⁴² Stejně tak televizní technici se snaží hledat náhradní studia jak je to jen možné, aby mohli být lidé stále informováni o aktuálním dění.⁴³

Vojáci pozemních armád pěti států postupují dle původního plánu a obsazují nejdříve západní a jihozápadní hranice s kapitalistickým Německem a jižní hranice s neutrálním Rakouskem. Současně je zahájen postup na významná města - Prahu, Brno, Ostravu, Plzeň, Liberec, Olomouc a další místa.

Samotné invaze se však zúčastnily jen čtyři státy Varšavského paktu. Vojáci Německé demokratické republiky jsou na poslední chvíli ponecháni jako rezerva na vlastním území a do Československa nevstoupili. Výjimkou bylo pouze nemnoho menších jednotek (několik důstojníků a spojařů ve štábu okupačních vojsk v Milovicích nebo pohraniční jednotky působící při československo - východoněmecké státní hranici).⁴⁴

Od samého počátku vojenského vpádu je ovládnut také československý vzdušný prostor. V pohotovosti bylo neustále alespoň sto stíhacích letounů, které mohly být bleskurychle navedeny nad kteroukoliv část území republiky. Vzlet byt jen jediného československého letounu byl proto vyloučen.⁴⁵ Jak ještě uvidíme, přinejmenším jednomu našemu armádnímu letci se podařilo

⁴² Jak se vysílalo?. In RAMPA, M. - RODR, J. (eds.): *Jdi domů, Ivane!*. Hradec Králové: Vydavatelství a nakladatelství novinářů Hradec Králové, 1990. s. 12.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ POVOLNÝ, D.: *Vojenské řešení Pražského jara: I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha: MO ČR - AVIS, 2008. s. 98, 134.; WENZKE, R.: NDR a její Národní lidová armáda během krize v Československu 1968. *Historie a vojenství*, 2006, č. 3, s. 13 - 14.

⁴⁵ FIDLER, J.: *21. 8. 1968 Okupace Československa*. 1. vyd. Praha: Havran, 2003. s. 123.

odpoutat svůj stroj od země a přeletět několik stovek kilometrů do sousedního Západního Německa. Odvážným pilotem byl velitel 4. vrtulníkové letky umístěné v Havlíčkově Brodě.⁴⁶

Většina obyvatel republiky se však teprve probouzela do nového dne - 21. srpna 1968 a chystala se dělat obvyklé ranní rituály. Místo toho je ale čekalo překvapení v podobě ocelové záplavy v ulicích a na náměstích.

⁴⁶ HOTTMAR, A. - MACKOVÍK, S.: *Rudé hvězdy nad Československem 1968 - 1991 Část 1* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.vrtulnik.cz/mil3/invaze.pdf>>. [Citováno 25. 3. 2011], s. 10.

4. Z Bělehradu do New Yorku

Občané ČSSR se však o okupaci nedovídali jen doma na území republiky. Mnoho Čechoslováků se tou dobou nacházelo i na oblíbeném prázdninovém místě - v Jugoslávii. Shodou okolností se zde v době srpnových událostí zdržovali i čtyři vysocí státní činitelé - místopředseda vlády Ota Šik, ministr zahraničních věcí Jiří Hájek, ministr národohospodářského plánování František Vlasák a předseda Ústřední komise lidové kontroly Štefan Gašparík.⁴⁷

Všichni čtyři byli hned ráno 21. srpna oficiálními úřady informováni o obsazení republiky a následně se vydali do hlavního města Jugoslávie - Bělehradu. Zde se snažili získat co nejvíce informací o dění doma i ve světě. Protože dle příchozích agenturních zpráv bylo československým ústavním orgánům bráněno v činnosti a navíc existovala možnost vytvoření domácí kolaborantské vlády, rozhodli se naši představitelé v Bělehradě veřejně fungovat jako část legální vlády ČSSR v cizině.⁴⁸

Podle tohoto vydali dne 22. srpna společné prohlášení, ve kterém se připojili k odsouzení okupace, požadovali odchod vojsk a propuštění všech zadržovaných československých politiků. Zároveň prohlásili, že armády Varšavské smlouvy rozhodně nepřišly na pozvání členů ÚV KSČ nebo vlády ČSSR. V závěru dokumentu se praví: „[...] Vzhledem k tomu, že okupace znemožňuje ústavním činitelům řádně vykonávat své funkce na území Československé socialistické republiky, budeme plnit lidem nám svěřené funkce s plnou odpovědností a ze všech svých sil mimo území republiky. [...]“⁴⁹

Jugoslávské úřady se k působení cizích politiků na svém území stavěly zpočátku kladně. Díky pomoci místních představitelů našli naši veřejní

⁴⁷ PELIKÁN, J.: *Jugoslávie a pražské jaro*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, TOGGA, 2008. s. 191.

⁴⁸ HÁJEK, J.: *Paměti*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997. s. 282.; HÁJEK, J.: 21. srpen 1968 a Rada bezpečnosti OSN. In MALEČEK, S. (ed.): *Byli jsme při tom*. Praha: Klub novinářů Pražského jara 68, 1993. s. 21.

⁴⁹ NA ČR Praha, f. ÚV KSČ 1945 - 1989, Předsednictvo 1966 - 1971, sv. 87, a. j. 137, b. 18, Příloha IV (Prohlášení členů vlády ČSSR v Bělehradě).

činitelé útočisté ve vládní bělehradské vile. Vedle poskytnutí dopravních spojení rovněž dostali přidělen i určitý obnos peněz na krytí běžných výdajů.⁵⁰ Nikdy však ze strany hostitelů nedošlo k přímé politické podpoře československé akce. Jugoslávci se zásadně stavěli i proti prezentování československé skupiny jako exilové vlády z důvodu možnosti zhoršení svých vztahů se SSSR.⁵¹

Situace byla velmi nejasná a hektická. Už od počátku se O. Šik, J. Hájek a ostatní snažili spojit s vedením doma, aby zjistili instrukce pro svou možnou činnost. Linky však zpočátku nefungovaly a tak se podařilo kontaktovat prezidenta republiky až v noci 22. srpna. Stanovisko ústavních činitelů s obsahem nepodnikat žádné politické nebo zahraničně - politické kroky, které by byly v rozporu s linií legální domácí vlády, došlo ale až za několik dní. To už byla situace úplně jiná.⁵²

O Československu se mezitím hovořilo i na půdě Organizace spojených národů v New Yorku. Během 21. srpna proběhlo jednání Rady bezpečnosti OSN, na kterém promluvil⁵³ i zástupce ČSSR Jan Mužík.⁵⁴ Rozhodnutí o jeho účasti vyslovil ministr zahraničních věcí Jiří Hájek, navzdory několika odmítavým stanoviskům prezidenta Ludvíka Svobody.⁵⁵ Takto okolnosti svého rozhodnutí popisoval později sám ministr Hájek: „[...] [J. Mužík] právě

⁵⁰ PELIKÁN, J.: *Jugoslávie a pražské jaro*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, TOGGA, 2008. s. 192.

⁵¹ Tamtéž, s. 198. Dle zjištění J. Pelikána se však označení exilová vláda neshoduje s tehdejší realitou: „[...] Činnost čtveřice členů československé vlády, kteří se shodou okolností nacházeli 21. srpna v Jugoslávii, je možné klasifikovat jako několikadenní efemérní epizodu směřování ke zformování exilové reprezentace, respektive jako aktivitu zaměřenou k preventivnímu oslabení pozice případné *dělnicko - rolnické vlády* [...]“. Tamtéž, s. 196.

⁵² PELIKÁN, J.: *Jugoslávie a pražské jaro*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, TOGGA, 2008. s. 195.; NA ČR Praha, f. ÚV KSČ 1945 - 1989, Předsednictvo 1966 - 1971, sv. 87, a. j. 137, b. 18, Příloha III. (Souhrnná informace o pobytu a činnosti O. Šika v zahraničí v srpnu - listopadu 1968), s. 1.

⁵³ Projevy Jana Mužíka viz KOL.: *Sedm pražských dnů: 21. - 27. srpen 1968 Dokumentace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. s. 376 - 378.

⁵⁴ O projednávání československé otázky v OSN viz MICHÁLEK, S.: *Rok 1968 a Československo*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008. s. 87 a dále; FOJTEK, V.: „Uplatňovat zdrženlivost.“ Reakce Washingtonu na československou krizi v roce 1968. *Český časopis historický*, 2008, č. 3, s. 578 - 581.; KRAMEŠOVÁ, K.: *Československo - americké diplomatické vztahy v době Pražského jara v kontextu politiky détente*. Praha, 2010. Diplomová práce na FF UK v Praze. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D. s. 52 - 59.; A další literatura zmiňovaná níže.

⁵⁵ MICHÁLEK, S.: *Rok 1968 a Československo*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008. s. 91 - 92.

dostal telegrafický pokyn, aby se jednání [...] neúčastnil. Přijal se zjevnou úlevou mé vysvětlení, že to je třeba chápat jako směrnici vynucenou okupanty, i můj pokyn, aby na toto zasedání šel a tam přečetl stanovisko vlády i Národního shromáždění k okupaci. [...]"⁵⁶

Následující den (22. srpna 1968) se na cestu do sídla OSN v New Yorku vydal i sám ministr zahraničí ČSSR. V letadle, kterým mělo původně cestovat jugoslávské sportovní mužstvo, se dostal do Vídně a odpoledne 23. srpna přiletěl do New Yorku.⁵⁷ Zde se seznámil se situací při jednání a následně padlo rozhodnutí o využití mezinárodního fóra k obraně obsazené republiky. Bylo domluveno vystoupit v průběhu jednání dne 24. srpna před Radou bezpečnosti s projevem vysvětlujícím situaci v okupovaném Československu.

Od rána 24. srpna byly činěny pokusy o spojení s prezidentem a ústavními činiteli tou dobou jednajícími v Moskvě. Teprve před odchodem na samotné jednání Rady bylo kontaktováno československé velvyslanectví v SSSR. Tamnějším pracovníkům bylo sděleno, aby informovali zadržované představitele republiky o úmyslu ministra zahraničí ČSSR vystoupit v OSN na podporu národních zájmů.⁵⁸

Tlumočená odpověď prezidenta Svobody přišla ještě před projevem Jiřího Hájka. Byla zamítavá. Ministr zahraničí prý nemá vystupovat, všechno si sbalit a vrátit se do Prahy.⁵⁹ Na průběh schůze Rady bezpečnosti však příkaz Ludvíka Svobody neměl vliv, protože se zpráva k J. Hájkovi dostala až po jednání. „[...] Když byl ministr Hájek již připraven promluvit, byl nám (zprávu jsem převzal já) doručen okamžitě pokyn z Moskvy, prý od prezidenta, aby Hájek nevystupoval a bezodkladně se vrátil do Prahy. Pokyn jsem na základě vlastní úvahy předal až po předneseném projevu s tím, že nevím, nakolik byl autoritativní. [...]"⁶⁰

Poslední citace pochází z pera Miroslava Polreicha, rodáka z Havlíčkova Brodu (nar. 1931). Po absolvování mezinárodních vztahů na

⁵⁶ HÁJEK, J.: 21. srpen 1968 a Rada bezpečnosti OSN. In MALEČEK, S. (ed.): *Byli jsme při tom*. Praha: Klub novinářů Pražského jara 68, 1993. s. 21.

⁵⁷ HÁJEK, J.: *Paměti*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997. s. 283.

⁵⁸ Tamtéž, s. 285.

⁵⁹ Tamtéž, s. 288.

⁶⁰ POLREICH, M.: *Utajená zákulisí*. Petrklíč, 2009. s. 132.

stejnojmenné fakultě Univerzity Karlovy vstoupil v roce 1954 do služeb ministerstva vnitra. V letech 1957 až 1961 působil na residentuře rozvědky ve Washingtonu pod krycím jménem Miroslav Patera. Náplní jeho činnosti bylo mimo jiné rozpracování oblasti československé emigrace. V letech 1965 až 1969 následoval další zahraniční pobyt. Tentokrát na residentuře v New Yorku. To už měl M. Polreich hodnost majora. Na nové residentuře byl kryt (legalizován) jako zaměstnanec československé stálé mise při OSN. Aktivně se zúčastnil přípravy i samotného jednání během srpnového zasedání Rady bezpečnosti.⁶¹ Pro jeho postoje a chování během období let 1968 až 1969 mu byla v roce 1970 odejmuta hodnost a vyznamenání. Současně byl propuštěn ze služeb ministerstva vnitra.⁶²

Informace o tom, že právě Miroslav Polreich zadržel zprávu pro ministra Hájka, se objevuje ještě na jiných místech. Ovšem vždy jsou zdrojem osobní vzpomínky M. Polreicha.⁶³ Sám Jiří Hájek ve svých pamětech hovoří o tom, že instrukce z Moskvy převzal Ilja Hulínský.⁶⁴ Podle M. Polreicha to však není možné, protože v době jednání RB OSN byl I. Hulínský na dovolené a hovorů v New Yorku se vůbec neúčastnil.⁶⁵

Hlavním důvodem Miroslava Polreicha k výše popsanému činu byla především obava, že pokud by se k ministru Hájkovi dostal pokyn z Moskvy ještě před projevem, nejspíše by si vystoupení v Radě bezpečnosti rozmyslel.

⁶¹ Tamtéž, s. 131 - 132. Na konzultace s M. Polreichem v srpnu 1968 vzpomíná ve svých memoárech i sám Jiří Hájek. HÁJEK, J.: *Paměti*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997. s. 283 - 285.

⁶² ABS Praha, Osobní svazek Miroslava Polreicha č. 38854.; ABS Brno - Kanice, Personální depositář, ev. č. 605 (kádrové materiály M. Polreicha).

⁶³ POLREICH, M.: *Utajená zákulisí*. Petrklíč, 2009. s. 276.; PACNER, K.: *Československo ve zvláštních službách*. 4. díl. 1. vyd. Praha: Themis, 2002. s. 327. V knize K. Pacnera jsou zmíněny i konkrétnější důvody, podle kterých se M. Polreich rozhodoval zprávu z Moskvy nepředat včas: „[...] volal na československou misi při OSN jeden náš diplomat z moskevského velvyslanectví. Telefon vzal Polreich. ‚Prezident Svoboda vzkazoval ministru Hájkovi, aby nikde nevystupoval a vrátil se hned domů,‘ vzpomínal později. ‚Hájkovi jsem to neřekl. Za prvé to nebyla informace přímo od Svobody ani nikoho z delegace. Za druhé mi ji předal pracovník úřadu formou, která nebyla ani věrohodná, ani důstojná.‘ [...]“.

⁶⁴ HÁJEK, J.: *Paměti*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997. s. 288. V žádné další publikované verzi Hájkova líčení okolností jeho projevu ze dne 24. srpna se konkrétní jméno neobjevuje. HÁJEK, J.: 21. srpen 1968 a Rada bezpečnosti OSN. In MALEČEK, S. (ed.): *Byli jsme při tom*. Praha: Klub novinářů Pražského jara 68, 1993. s. 23.; HÁJEK, J.: *1968 - intervence a odpor*. 1. vyd. Praha: Logos, 1994. s. 71.

⁶⁵ Rozhovor s pamětníkem p. Miroslavem Polreichem (18. července 2012). Portréty zpovídáných viz seznam pramenů a literatury na konci této práce.

„[...] Znal jsem Hájka dobře a věděl jsem, že ať bude pokyn jakýkoliv, bude ho respektovat. [...] Měl vzhledem ke své mimořádné erudici velkou analytickou schopnost předvídat vývoj. Na druhé straně jako intelektuál, jehož škála uvažování zahrnovala i schopnost posoudit negativní důsledky v podstatě každého rozhodnutí, byl pochopitelně nerozhodný. [...]“⁶⁶ Tato slova nepřímou potvrzuje i samotný Jiří Hájek, který později řekl, že kdyby vzkaz od prezidenta Svobody dostal ještě před pronesením své řeči, měl by vážné pochybnosti, zda si může dovolit jednat v přímém rozporu s nařízením nejvyššího představitele státu.⁶⁷

Každopádně Jiří Hájek řeč pronesl⁶⁸ a tím v podstatě skončila „hvězdná hodina“ obrany republiky na Radě bezpečnosti OSN. Po projevu ministra zahraničních věcí ČSSR se o slovo přihlásil zástupce Sovětského svazu Jakov Malik. Místo argumentů začal však jen předčítat prohlášení o „bratrské pomoci“ Československu. „[...] Na galerii pro hosty a novináře se ozval hlasitý smích. Bylo mi za něj trapně [...]“⁶⁹ řekl později J. Hájek.

Další jednání bylo odloženo na 26. srpna. Mezitím se však českoslovenští zástupci na OSN zachovali podle příkazu prezidenta a 27. srpna oznámili, že se dalších jednání nezúčastní a sami požádali o ukončení projednávání otázky ČSSR. Za vším stála tou dobou probíhající jednání v Moskvě mezi špičkami domácí politiky, zástupci SSSR a představiteli Varšavské smlouvy. O těchto zásadních rozhovorech bude ještě řeč.⁷⁰

Zanedlouho přerušili činnosti i českoslovenští představitelé v Bělehradu. 27. srpna vydali v tomto smyslu společné prohlášení a 29. téhož měsíce se Gašparík a Vlasák vrátili zpět do ČSSR. Jiří Hájek odletěl do Švýcarska a Ota Šik zůstal v Bělehradě v jakémisi „vyhnanství.“⁷¹ Dostal sice

⁶⁶ POLREICH, M.: *Utajená zákulisí*. Petrklíč, 2009. s. 132.

⁶⁷ HÁJEK, J.: 21. srpen 1968 a Rada bezpečnosti OSN. In MALEČEK, S. (ed.): *Byli jsme při tom*. Praha: Klub novinářů Pražského jara 68, 1993. s. 23.

⁶⁸ Hájkův projev z Rady bezpečnosti OSN viz KOL.: *Sedm pražských dnů: 21. - 27. srpen 1968 Dokumentace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. s. 380 - 385.

⁶⁹ ŠINKARJOV, L.: *Všecko jsem skoro zapomněl...* 1. vyd. Praha: Akropolis, 2009. s. 203. Zdroj této citace je rozhovor L. Šinkarjova s Jiřím Hájkem dne 2. 2. 1990.

⁷⁰ MICHÁLEK, S.: *Rok 1968 a Československo*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008. s. 97 - 98.; HOPPE, J.: *Pražské jaro v médiích: Výběr z dobové publicistiky*. 1. vyd. Praha: ÚSD AV ČR, 2004. s. 347 - 351 (Rozhovor s Jiřím Hájkem pro deník Mladá fronta z 29. března 1969).

⁷¹ PELIKÁN, J.: *Jugoslávie a pražské jaro*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, TOGGA, 2008. s. 195.

z Československa doporučení, aby v Jugoslávii zůstal, ale na žádost hostitelů však neměl vykonávat politickou ani veřejnou činnost.⁷² Bělehradská exilová akce skončila.

⁷² Tamtéž, s. 205.

5. Jsme okupováni

Po krátké zahraniční odbočce zpět k událostem na území Československé republiky. Ačkoliv vstup vojsk Varšavské smlouvy znamenal pro obyvatele ČSSR velké překvapení a rozčarování, státní a stranické orgány nepřestaly fungovat. V neúplném složení zasedala vláda, ÚV KSČ i další instituce. Na 22. srpna byl do Prahy předčasně svolán mimořádný XIV. sjezd KSČ, kterému se následně dostalo označení „vysočanský“ podle místa rokování v budově ČKD na pražských Vysočanech.⁷³ Zde byl potvrzen reformní proces ve straně i společnosti a odsouzena okupace. Zároveň byl zvolen nový ÚV KSČ, čímž starý výbor ztratil mandát. Tím pádem skončilo i funkční zařazení tzv. „zvatelů,“ z nichž se do nového ÚV nedostal nikdo.⁷⁴

V Havlíčkově Brodě byly během rána 21. srpna svolány schůze místních politických představitelů, aby se jejich členové seznámili s nastalou situací. Předsednictvo OV KSČ, rada městského národního výboru a předsednictvo okresního výboru národní fronty následně přijaly několik provolání podobného obsahu.⁷⁵ Ty vyjadřovaly podporu legálně zvoleným orgánům státu a komunistické strany a občany vyzývaly ke klidu a rozvaze.⁷⁶ Zároveň byli lidé žádáni o nepřerušování práce v zaměstnání, které by přineslo jen škody národnímu hospodářství.⁷⁷ Všechny tyto sdělení byly otiskovány v místním týdeníku ONV - v Cestě Vysočiny, která nyní vycházela denně a to v podobě letáků.

Na zasedání rady ONV bylo také rozhodnuto odeslat do Prahy telegram se slovy důvěry legálním veřejným činitelům. „Rada [(...)] plně podporuje prohlášení předsednictva ÚV KSČ. Stojíme za vládou s. Černíka,

⁷³ RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad a ÚSTR, 2012. s. 501 - 502.

⁷⁴ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 142.

⁷⁵ Zápisy z těchto mimořádných schůzí se nedochovaly, případně nebyly vůbec pořízeny. Výjimkou je zachovaný záznam z rady MěstNV. SOKA HB, f. MěstNV HB, Rada MěstNV 1968, kniha č. 35, s. 388.

⁷⁶ Prohlášení rady ONV v Havlíčkově Brodě. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 21. 8. 1968, s. 1.; Prohlášení POV KSČ v Havlíčkově Brodě ke všem stranickým organizacím a občanům okresu. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 21. 8. 1968, s. 1.; Provolání předsednictva okres. výboru Nár. fronty v Havlíčkově Brodě. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 21. 8. 1968, s. 1.

⁷⁷ Poděkování za podporu. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 21. 8. 1968, s. 2.

za Ústředním výborem KSČ v čele se s. Dubčekem a věříme, že klidnou rozvahou ve společné jednotě bude umožněno vyřešení této těžké situace.“⁷⁸

Kvůli dřívější⁷⁹ nákupní horečce a také kvůli strachu ze špatného zásobování byla zavedena regulace prodeje některých výrobků a potravin. Jedna osoba mohla nakoupit například pouze jeden kilogram masa a uzenin, pět vajec, jedno mýdlo, pět kusů polotovarů nebo jeden balíček cigaret.⁸⁰ Jednalo se o skutečně potřebnou regulaci, protože počátek okupace Československa prožilo mnoho lidí v dlouhých frontách před obchody s potravinami.⁸¹ Dle pozdějších zpráv se dočasně nedostávalo mouky, cukru, kávy a tuků. U ostatních položek byl nákup plně uspokojen. Dalším průvodním jevem okupace byl rovněž zvýšený výběr peněz ze spořitelních účtů.⁸²

Bylo přikročeno i k omezení prodeje pohonných hmot pro soukromou potřebu. Čepovat se smělo pouze do nádrží a to maximálně deset litrů. Výjimku tvořily vozy záchranné služby, veřejné bezpečnosti, požární ochrany, stranických a státních orgánů, zásobování, městské dopravy a vozidla cizích státních příslušníků, kteří mohli získávat pohonné látky na pasy či propustky.⁸³

Zaskočení občané města a okresu nechtěli zůstat stranou a přímo na závodech, úřadech, nebo i na ulicích se konaly podpisové akce na podporu republikových i místních legálních orgánů.⁸⁴

V porovnání s velkými městy republiky však měl Havlíčkův Brod v počátečních dnech invaze stále jistou výhodu. Nenacházely se v něm a ani

⁷⁸ SOKA HB, f. MěstNV HB, Rada MěstNV 1968, kniha č. 35, s. 388.

⁷⁹ „[...]“ Začátkem dubna jeví se mezi lidem nervozita při nákupech. Lidé jsou totiž toho přesvědčení, že s novým politickým vedením se změní i měna. Každý se snaží utratit peníze, které jsou i vybírány ze spořitelen. Zejména se nakupuje textil a nábytek. [...]“ SOKA HB, f. MěstNV HB, kniha č. 103 (Kronika města HB), s. 541.

⁸⁰ JÚZL, F.: Zásobování potravinami. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 21. 8. 1968, s. 2. Toto nařízení bylo radou ONV zrušeno až 3. září 1968 viz Oznámení spotřebitelům. *Cesta Vysočiny*, 5. 9. 1968, č. 14, s. 2.

⁸¹ V Havlíčkově Brodě například před obchodem „U Seidlů“ v Horní ulici. (Rozhovor s pamětníkem pí Miluší Menšíkovou z 12. března 2012).

⁸² Život se konsoliduje. *Cesta Vysočiny*, 17. 9. 1968, č. 16, s. 5.

⁸³ PAŠTIKA, J.: Zásobování pohonnými hmotami. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 21. 8. 1968, s. 2.

⁸⁴ Poděkování za podporu. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 21. 8. 1968, s. 2.; Originály mnoha z tehdejších rezolucí a peticí se dochovaly v Národním archivu. NA ČR Praha, f. ÚV KSČ 1945 - 1989, č. f. 200, sv. 115 (Rezoluce 1968 - 1969).

v jeho okolí cizí vojenské jednotky. K 17. hodině dne 21. srpna údajně nebyl žádný okupační voják ani na území okresu.⁸⁵ Jediné, co občanům neustále připomínalo okupaci, byl hřmot motorů letadel Varšavské smlouvy, která přes město přelétala.⁸⁶

Ve čtvrtek 22. srpna odcestovali místní delegáti na právě svolaný XIV. „vysočanský“ sjezd KSČ. Skupina odjela po páté hodině ráno v čele s vedoucím tajemníkem OV KSČ Janem Slavíčkem. Další členové byli J. Černík, J. Dymák, V. Habásko, K. Nevole, K. Pešek, B. Šenfeld, K. Šmídová, V. Trojánek, B. Králíček a M. Štiborová. Před odjezdem vydali delegáti společné prohlášení, ve kterém se zavázali, že na všech jednáních, kterých se zúčastní, budou podporovat pouze legálně zvolené orgány a nebudou spolupracovat se zrádci.⁸⁷

V Praze byl následně zvolen nový ÚV KSČ, jehož členem se stal i tajemník havlíckobrodského MěstNV Vojtěch Trojánek (nar. 1927).⁸⁸ Zároveň sjezd vydal prohlášení, kde se mimo jiné pravilo: „[...] Základním požadavkem je samozřejmě odchod cizích vojsk. Nebudou-li uvedené požadavky splněny, zejména nebude-li do 24 hodin zahájeno jednání o odchodu cizích vojsk s našimi svobodnými ústavními a stranickými činiteli a neučiní-li o tom s. Dubček včas prohlášení k národu, vyzývá sjezd všechny pracující, aby pod vedením komunistů uskutečnili v pátek 23. srpna ve 12.00 hod. v poledne protestní hodinovou stávkou. [...]“⁸⁹

Na náměstí v Havlíčkově Brodě se během dne uskutečnila podpisová akce za odchod vojsk z ČSSR a na podporu legálních orgánů. Po poledni bylo již připojeno přes tři tisíce podpisů a s každou hodinou přibývaly další a další. Lidé, kteří se do archů podepsali, si na klopu oděvu špendlíkem připjali českou trikoloru.⁹⁰

Orgány politických stran a místní samosprávy zasedaly každý den a svými prohlášeními reagovaly na stále se vyvíjející situaci v zemi. Například

⁸⁵ Náš rozhovor. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 22. 8. 1968, s. 1.

⁸⁶ Rozhovor s pamětníkem p. Jaroslavem Vaňkem.

⁸⁷ Naši delegáti odcestovali. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 22. 8. 1968, s. 1.

⁸⁸ KOL.: *Sedm pražských dnů: 21. - 27. srpen 1968 Dokumentace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. s. 90.

⁸⁹ Tamtéž, s. 85.

⁹⁰ Ve znamení trikolory. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 22. 8. 1968, s. 2.

ve 14. hodin dne 22. srpna se sešla rada MěstNV. Přítomní byli seznámeni s postupem cizích armád „[...] Zatím je 1 skupina vojsk u Ledče, 2. skupina je u Kojetína, další skupina u Šlapanova. Občané musí zachovat pořádek a neprovokovat. [...]“⁹¹ Z oprávněné obavy před příchodem okupačních vojáků bylo rozhodnuto o zřízení okresní delegace pro styk s vojsky Varšavské smlouvy. V případě příchodu cizí armády jí měli vyjednaváči vyjet vstříc a domluvit, aby vojáci nevstupovali do města. Dalším úkolem bylo řešit problémy, které vzniknou případným pobytem vojsk v prostoru blízkém městu. Složení tohoto výboru bylo následující: Jan Slavíček (vedoucí tajemník OV KSČ), Karel Dolejš (předseda ONV), Jaroslav Beránek (předseda MěstNV v Havlíčkově Brodě), Zdislav Exnar (předseda OV NF) a zástupci armády a bezpečnosti.⁹²

Již na přelomu 21. a 22. srpna byla sovětskými jednotkami obsazena nedaleká Jihlava.⁹³ Jednalo se zřejmě o 13. gardovou tankovou divizi postupující z jihovýchodního směru.⁹⁴ Do Havlíčkova Brodu však v první vlně přišly ze severovýchodu jednotky Polské lidové republiky.

Velitel polských invazních jednotek gen. Florian Siwicki vydal 20. srpna příkaz, podle kterého měla vojska postupovat na území ČSSR „[...] Určil, že armáda v působení ve směru č. 1 - Broumov, Jaroměř, Kolín - a č. 2 - Krnov, Zábřeh, Havlíčkův Brod - měla „udělovat pomoc levicovým silám ČSSR“ [...].“⁹⁵ Vojáci, kteří se dostali až k Havlíčkovu Brodu, jeli trasou Opava - Šternberk - Mohelnice - Svitavy - Polička - Hlinsko - Havlíčkův Brod. Plánem okupantů bylo vytvořit v Brodě své velitelství, blokovat místní jednotky ČSLA a dohlížet na pořádek.⁹⁶

⁹¹ SOKA HB, f. MěstNV HB, Rada MěstNV 1968, kniha č. 35, s. 389.

⁹² Tamtéž.: Informace o situaci na okrese. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 23. 8. 1968, s. 1.

⁹³ Poslední informace. *Zvláštní vydání Jiskry*, 22. 8. 1968, č. 2, s. 1.

⁹⁴ POVOLNÝ, D.: *Vojenské řešení Pražského jara: I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha: MO ČR - AVIS, 2008. s. 126.

⁹⁵ PIOTROWSKI, P.: Účast Polské armády na intervenci v Československu. In BLAŽEK, P. - KAMIŇSKI, L. - VÉVODA, R.: *Polsko a Československo v roce 1968*. Praha: Dokořán a ÚSD AV ČR, 2006. s. 146.

⁹⁶ KOWALSKI, L.: *Kryptonim „Dunaj“*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1992. s. 161 - 162.; POVOLNÝ, D.: *Vojenské řešení Pražského jara: I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha: MO ČR - AVIS, 2008. s. 119.

První cizí technika se v okolí města objevila v noci 22. srpna.⁹⁷ To potvrzuje i historik L. Pajórek, který uvádí, že v pozdních večerních hodinách dne 22. srpna zaujaly polské jednotky plánované pozice. Do oblasti Chotěboř - Česká Bělá a Havlíčkův Brod dorazil 24. protiletadlový dělostřelecký pluk 10. divize a osm kilometrů od okresního města zůstal 115. dělostřelecký prapor houfnic téže divize.⁹⁸

Polští vojáci však měli zpoždění. Kvůli odporu obyvatel (především ve Šternberku) se jejich postup zpomalil.⁹⁹ Teprve nad ránem 23. srpna projela Havlíčkovým Brodem tři vozidla GAZ a následně dalších asi sto dvacet aut.¹⁰⁰ V okresním městě žádné jednotky nezůstaly. Rozmístily se po okolí, v prostorech Kojetín, Břevnice, Jilemník.¹⁰¹

Na tento první průjezd městem si dodnes mnoho lidí živě pamatuje. Na příklad tehdejší voják základní služby Pavel Kudrna. Celý den 22. srpna byl na stráž u letištních kasáren.¹⁰² „[...] Viděl jsem od vesnice, nevím už, jak se jmenuje, dlouhý proud světel jedoucí po cestě až k letišti. Bylo to nějak po půlnoci. Pak mě přišli vystřídat, všude poprask, lampasáci lítali jak urvaní. [...]“¹⁰³ Jiný příslušník ČSLA, Václav Šulc, vzpomíná na první setkání s okupační armádou následovně: „[...] Byla kolona tanků od Žižkova¹⁰⁴ až skoro po letiště [...] A to bylo jeden tank vedle druhého [...] Viděli [Poláci], že lidé chodí snaží se bavit s nima, takže nikdo nevěděl vůbec nic, co se děje. [...]“¹⁰⁵ Podle V. Šulce vyšlo z této kolony několik varovných výstřelů.

⁹⁷ Informace o situaci na okrese. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 23. 8. 1968, s. 1.

⁹⁸ PAJÓREK, L.: *Polska a „Praska wiosna“*. Warszawa: Egros, 1998. s. 158.; Ovšem L. Pajórek ve svém jiném textu uvádí, že polské jednotky zaujaly plánované postavení již 21. srpna v odpoledních a nočních hodinách. Zde se však zřejmě jedná o překlep či tiskovou chybu. K doložení příchodu polských vojsk do okolí Havlíčkova Brodu máme dostatek podkladů i vzpomínek pamětníků. PAJÓREK, L.: Účast polské armády na operaci DUNAJ. *Historie a vojenství*, 1996, č. 1, s. 77.

⁹⁹ POVOLNÝ, D.: *Vojenské řešení Pražského jara: I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha: MO ČR - AVIS, 2008. s. 120.

¹⁰⁰ Informace o situaci na okrese. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 23. 8. 1968, s. 1.

¹⁰¹ SOkA HB, f. MěstNV HB, Plénum MěstNV 1966 - 1972, kniha č. 8, s. 91.

¹⁰² VÚA Praha, f. 4. vrtulníková letka, Denní rozkazy 1968, č. 131 (19. 8. 1968).

¹⁰³ E-mailová korespondence mezi autorem a Pavlem Kudrnou (19. června 2012).

¹⁰⁴ Přítomnost cizích vojsk na Žižkově ulici potvrzují i pamětníci Jaroslav Vaněk a Tomáš Holenda. T. Holenda mluví o koloně vozidel, kterou viděl stát na Žižkově ulici nedaleko kulturního domu Ostrov. Není ale úplně jisté, zda se jednalo o tento první okupantský průjezd městem.: Také viz HOLENDA, T.: Odcházejí. *Cesta Vysočiny*, 2. 7. 1991, č. 26, s. 1.

¹⁰⁵ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Šulcem (2. prosince 2011).

I občané Havlíčkova Brodu poznali další okupanty v historii Československa.

6. Naše armáda nebude klást odpor

„[(...)] Předsednictvo ÚV KSČ vyzývá všechny občany republiky, aby zachovali klid a nekladli postupujícím vojskům odpor, protože obrana našich státních hranic je nyní nemožná. Proto ani naše armáda, Bezpečnost a Lidové milice nedostaly rozkaz k obraně země. [(...)]“¹⁰⁶

Od prvních chvil okupace bylo jasné, že jakýkoliv ozbrojený odpor je jenom cestou ke krveprolití a zkáze. Navíc byl ministrem národní obrany M. Dzúrem vydán nejen rozkaz k nečinnosti našich vojenských posádek, ale i k poskytnutí pomoci přicházejícím okupačním vojskům. Nutno poznamenat, že především druhá část příkazu byla masově neplněna.¹⁰⁷

V Havlíčkově Brodě byla v roce 1968 umístěna československá vojska na dvou místech. Jednotky 4. tankové divize (krycí označení „VÚ 4553“) byly dislokovány v kasárnách v Čechově ulici na jižním okraji města. Několik desítek metrů odtud se nacházelo i místní vojenské letiště s přílehlými budovami, kde sídlila 4. vrtulníková letka (krycí označení „VÚ 7336“).¹⁰⁸ V roce 1968 byla vyzbrojena dvěma vrtulníky Mil Mi - 4 a šesti stroji Mil Mi-1.¹⁰⁹ Kromě toho se na letišti nacházely menší jednotky spojovacího, protiletadlového, automobilového, chemického a zdravotního vojska a opravny techniky. Havlíčkobrodské útvary patřily ve sledovaném období ke Střednímu vojenskému okruhu s velitelstvím v Táboře.

Všichni vojáci měli poplach již od časného rána prvního dne okupace. Piloti vrtulníkové letky prováděli až do cca 1:00 dne 21. srpna noční létání.¹¹⁰ Poté se rozjeli domů ke svým blízkým. Za chvíli byly k vojákům z povolání, kteří byli tou dobou mimo útvary, poslány motorizované spojky, které je

¹⁰⁶ KOL.: *Sedm pražských dnů: 21. - 27. srpen 1968 Dokumentace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. s. 19.

¹⁰⁷ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 139.

¹⁰⁸ Stručně o útvaru viz „4. vrtulníková letka VÚ 7336 Havlíčkův Brod“ [online]. Dostupné z URL: <<http://www.vrtulnik.cz/mil/4.vrl.htm>>. [Citováno 25. 3. 2011].

¹⁰⁹ VÚA Praha, f. 4. vrtulníková letka, Tajné spisy 1968, Zápis o převzatí a odevzdání funkce velitele 4. vrtulníkové letky, s. 3.

¹¹⁰ ABS Praha, Sv. reg. č. 6038, a. č. 10664, krycí jméno „LETEC“ (spis VKR na Vladimíra Chadalíka), s. 306.

dopravily do kasáren.¹¹¹ Většina právě probuzených důstojníků a praporčíků neměla nejmenší tušení, proč je volají právě teď.

U posádek je velitelé seznámili s tím, že vojska Varšavské smlouvy překračují naše hranice. Okupace. Důstojníci poté dostali pistole s ostrými náboji. „[(...)] Chadalík dále řekl příslušníkům, aby byli připraveni na všechno, že se asi bude bojovat. Po jeho oznámení všichni příslušníci začali poslouchat zprávy [(...)]“¹¹² Během velmi vzrušených debat mezi vojáky útvarů se důstojníci a praporčíci snažili zabezpečovat v kasárnách klid a pořádek. Byly zdvojeny některé směny,¹¹³ vojáci v základní službě posedávali po místnostech a poslouchali rozhlas nebo sledovali televizi. Veškerý výcvik byl zrušen.¹¹⁴

I přes zákaz létání se však jeden z vrtulníků Mil Mi - 1 vznesl do vzduchu a odletěl směrem ke státním hranicím. Pilotem byl podplukovník Vladimír Chadalík, velitel místní 4. vrtulníkové letky.¹¹⁵

Narodil se ve Staré Pace 30. června 1923. Když mu byl jeden rok, odstěhoval se s rodiči do Bratislavy. Zde se vyučil soustružníkem a nastoupil službu do slovenské armády. Od té ale zběhl k partyzánům v době Slovenského národního povstání. Při bojích byl raněn. Po válce vystudoval Vojenskou akademii v Hranicích a v roce 1952 dokončil Letecké učiliště. Od roku 1963 začal létat na vrtulnicích.¹¹⁶

¹¹¹ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Šulcem (2. prosince 2011); Rozhovor s pamětníkem p. Zdeňkem Machem.

¹¹² ABS Praha, Sv. reg. č. 6038, a. č. 10664, krycí jméno „LETEC“ (spis VKR na Vladimíra Chadalíka), s. 306.

¹¹³ VÚA Praha, f. 4. vrtulníková letka, Denní rozkazy 1968, č. 132 (21. 8. 1968).

¹¹⁴ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Šulcem (2. prosince 2011).

¹¹⁵ VÚA Praha, f. MNO 1968, kart. 30, 2/5 - 18 (hlášení o mimořádných událostech za srpen 1968).

¹¹⁶ RŮŽIČKA, M.: *Osudy politických vězňů Havlíčkovobrodská 1948-1989*. Havlíčkův Brod: KPV ČR, 1999. s. 482 - 483.; IRRA, M.: S vrtulníkem na Západ. *Letectví a kosmonautika*, 2002, č. 15 - 16, s. 37 - 40. K osobě V. Chadalíka existuje ještě několik dalších článků, které však více či méně z textu M. Irry vycházejí. Např. TECL, J.: Vojenská historie brodského letiště, 7. díl. *Cesta Vrchovinou*, 15. 6. 2010, č. 24, s. 7. HROMÁDKOVÁ, M.: Hrdina Chadalík: osudného rána sedl do vrtulníku a letěl bránit zemi. *Havlíčkovobrodský deník*, 21. 8. 2008, č. 196, s. 1, 3. Toto téma bylo zpracováno také v rozhlasové reportáži:

NYKLOVÁ, M.: Konce „Pražského jara“ [online]. Dostupné z URL: <<http://www.radio.cz/cz/rubrika/special/konce-prazskeho-jara>>. [Citováno 9. 4. 2011]. Rovněž bylo námětem pro televizní zpracování. Poprvé roku 1999 v pořadu „Tady a teď plus.“ Podruhé r. 2009 v cyklu „Neznámí hrdinové“ (díl ze dne 2. 11. „Záhadná mise“).

Co se ale tehdy v srpnu roku 1968 stalo? Dle mého názoru nám věrohodný popis událostí kolem úletu V. Chadalíka přináší zpráva od agenta vojenské kontrarozvědky s krycím jménem SOKOL. „[...] Chadalík zdůvodnil, že vzhledem ke špatné slyšitelnosti vzlétne s vrtulníkem [...] a bude v éteru poslouchat [rozhlas]. Pak odešel k vrtulníku, který mu připravoval pro let nrtm. Šmíd a vzlétl. Příslušníky [útvary] překvapilo, že nestoupal, ale odletěl asi v 50 metrové výši, přímo směrem na Humpolec. Když se nevracel v době, kdy mu mělo docházet palivo, začaly diskuze, kde je. V této době přišel mezi příslušníky nrtm. Šmíd a oznámil jim, že mu Chadalík řekl, když se do 2 hodin nevrátí, tak odletěl do zahraničí. [...] Potom někdo [...] přišel se zprávou, že Chadalík přistál v NSR. [...]“¹¹⁷

To byla pravda. Vladimír Chadalík přistál u německého Straubingu v Bavorsku. Později byl vyslýchán západními zpravodajci, ale ti se od něj údajně nic nedozvěděli. Po celou dobu pobytu v Německu prohlašoval, že se chce dostat do Jugoslávie k „exilové vládě.“ To mu bylo skutečně umožněno, ale po příletu do Bělehradu bylo Chadalíkovi řečeno, že je po všem, aby se vrátil domů. To také 31. srpna provedl. Následně byl po mnoha peripetiích vyhozen z armády a degradován na vojína. Ve finále byl odsouzen k trestu odnětí svobody na tři a půl roku nepodmíněně. Zemřel 23. července 1987. Dodnes zůstávají otazníky nad účelem jeho riskantního letu. S velkou pravděpodobností totiž celá akce nevyšla z hlavy V. Chadalíka.¹¹⁸

Vraťme se však zpět do Havlíčkova Brodu. Zdejší armádní posádka jednohlasně odsoudila akt zrádné invaze. Cesta Vysočiny otiskla dne 21. srpna „Dopis vojáků ÚV KSČ.“¹¹⁹ Ten vyjadřoval mínění komunistů i bezpartijních shromážděných na veřejné schůzi. Odmítli nátlak velení Varšavské smlouvy, porušování státní suverenity a žádali, mimo jiné, okamžité svolání XIV. sjezdu a odchod konzervativních sil, které nesou odpovědnost za situaci.

¹¹⁷ ABS Praha, Sv. reg. č. 6038, a. č. 10664, krycí jméno „LETEC“ (spis VKR na Vladimíra Chadalíka), s. 306 - 307. Úlet V. Chadalíka měl za následek okupantské prohlídky na všech letištích v republice z důvodu zajištění československých letadel před případnými dalšími lety. HOŘICA, K. In NOVOTNÍK, J. - HORÁK, V.: *Vojáci, kteří neztratili svou čest*. 2. díl. Vojenské sdružení rehabilitovaných, 2004. s. 45.

¹¹⁸ IRRA, M.: S vrtulníkem na Západ. *Letectví a kosmonautika*, 2002, č. 15 - 16, s. 37 - 40.

¹¹⁹ Dopis vojáků ÚV KSČ. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 21. 8. 1968, s. 2.

Poplach byl vojákům sice vyhlášen, ale rozkaz k zaujetí obrany nebo k přechodu do útoku vydán nebyl. „[...] Roztáhli jsme na letišti pár nákladáků, vyfasovali ostré náboje a několik dní se strážilo ve dvojici a spali jsme oblečení se samopaly u postele. Bylo to tenkrát takové dobrodružné. Ven jsme nemohli. Lampasáci, zvláště jeden, furt lítal s pistolí v ruce a křičel, že každého Rusáka zastřelí. [...]“¹²⁰

Docházelo i k velmi emotivním hádkám mezi důstojníky a jejich podřízenými. Například když vojáci základní služby požadovali vydat zbraně a munici, že se budou invazi bránit. K tomu však nikdy nedošlo. A tak jedinými protiokupačními činnostmi byly ničení portrétů představitelů Varšavské smlouvy, spálení sovětské vlajky nebo rušení cizí propagandistické vysílací stanice Vltava.¹²¹

Právě za rušení cizího a přenášení československého rozhlasu dostal později Václav Šulc výpověď z armády.¹²² Podle jeho vlastního vyjádření však byla eliminace Vltavy spornou akcí. K rušení pomocí armádní vysílačky sice skutečně došlo, ale kvůli malému výkonu radiostanice bylo možné cizí vysílání zlikvidovat jen do okruhu asi pěti set metrů. Takový rozsah by znamenal, že i v blízkosti kasárem bylo možné nerušeně poslouchat relace štvavé Vltavy.¹²³

Po celou dobu okupace byli příslušníci ČSLA drženi v kasárnách a mohli proto ovlivňovat dění ve městě jen minimálně. Výjimkou byli někteří důstojníci, které bylo možné při plnění rozkazů nebo zjišťování situace potkat i mimo prostory útvarů.

Další vojáky jste mohli vidět i u důležitých budov v centru Havlíčkova Brodu. Velitelé ČSLA se údajně dozvěděli, že jednotky Varšavské smlouvy nemají vstupovat do vojenských objektů naší armády. Bylo proto rozhodnuto o vyslání několika skupin vojáků ke strategickým objektům města, aby se jejich přítomností staly „armádními budovami“ a cizí vojáci do nich nevstoupili. Takto „zvojenštěna“ byla například pošta, kde se navíc

¹²⁰ E-mailová korespondence mezi autorem a Pavlem Kudrnou (19. června 2012).

¹²¹ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Šulcem (2. prosince 2011).

¹²² ABS Praha, Sv. reg. č. 72837, a. č. A 32448, krycí jméno „EVA“ (Václav Šulc, nar. 1940), s. 54.

¹²³ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Šulcem (2. prosince 2011).

zajišťovalo i telefonní spojení a vysílání rozhlasu po drátě. Vojáci se samopaly drželi stráž u vchodu a nikoho bez průkazu zaměstnance do budovy nepouštěli. To vyvolávalo problémy hlavně s místními lidmi. Ti, mnohdy posilněni alkoholem, nemohli pochopit, proč se najednou na poštu nesmí. Vojáci měli s sebou i ostrou municí uloženou v zapečetěné bedně. Použit se mohla pouze na výslovný rozkaz.¹²⁴

Během následujících dnů přicházely různé příkazy či požadavky. Například výzva k uznání dělnicko - rolnické vlády. Následně ale přišla zpráva, že tuto vládu armáda v žádném případě uznat nesmí. Velení proto rozhodlo raději vyčkávat, až situace dostane jasné rysy.¹²⁵

Po příchodu okupačních vojsk i do okolí Havlíčkova Brodu bylo Poláky přikročeno k blokování posádek naší armády. „[...] V souvislosti s tím, že jednotky ČSLA zachovávaly klid, vydal velitel 2. armády rozkaz, podle něhož neměly být odzbrojovány; původně totiž měly být posádky obsazeny a jednotky v nich [...] odzbrojeny. [...]“¹²⁶ Rovněž byl gen. Siwickým dne 21. srpna v 14:00 vydán zákaz samovolného rekvírování i požadování jakéhokoli materiálního zabezpečení z československé strany.¹²⁷

Vojáci PLR zaujali postavení u kasáren a vyčkávali.¹²⁸ Toto máme opět doloženo i vzpomínkami přímých účastníků. Například p. Miroslav Vondra uvedl, že měl nedaleko svého domu v ulici Pod Letištěm zaparkován okupační obrněný transportér.¹²⁹ Další polské vozy stály i přímo na ploše letiště.¹³⁰

Situace v okupačním vojsku musela být dosti svízelná. Ilustruje to příhoda, která se stala v Papšíkově někdy kolem 23. srpna. Polští vojáci zde

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Rozhovor s pamětníkem p. Zdeňkem Machem.

¹²⁶ PIOTROWSKI, P.: Účast Polské armády na intervenci v Československu. In BLAŽEK, P. - KAMIŇSKI, L. - VÉVODA, R.: *Polsko a Československo v roce 1968*. Praha: Dokořán a ÚSD AV ČR, 2006. s. 147.

¹²⁷ PAJÓREK, L.: Účast polské armády na operaci DUNAJ. *Historie a vojenství*, 1996, č. 1, s. 77.

¹²⁸ Ve zprávě pro ministra národní obrany ČSSR ze září 1968 se uvádí, že v Havlíčkově Brodě byl blokován a následně uvolněn jeden vojenský ubytovací objekt. VÚA Praha, f. MNO 1968, kart. 33, 2/5 - 7, „Souhrnná zpráva o nejzávažnějších incidentech a mimořádných událostech vzniklých mezi příslušníky ČSLA a armádami pěti zemí od 21. 8. 1968 do 19. 9. 1968,“ Příloha č. 2, s. 3.

¹²⁹ Rozhovor s pamětníkem p. Miroslavem Vondrou.

¹³⁰ MV HB, Záznam z besedy k událostem 21. srpna 1968, konané v budově Muzea v Havlíčkově Brodě dne 21. srpna 2008, Vyprávění p. Miroslava Havelky.

obsadili „bránu“ (kontrolní stanoviště). Při jejich strážní službě se stalo, že přes pozici projížděl traktor se zbytky do JZD. Jeden z hlídajících vojáků uviděl mezi pomyjemi zbytek chleba a dal proto pokyn k zastavení. Následně žádal vydání „proviantu.“ Řidič mu na to opáčil, že to, co veze, u nás žerou prasata. Po této odpovědi se Polák dal do pláče.¹³¹

Podle dostupných informací bylo zásobování polských jednotek uskutečňováno po celou dobu intervence z území Polské lidové republiky, kde byla k tomuto účelu vybudována základna v prostoru Kladsko - Mezilesí. „[(...)] Dobová spotřeba materiálních prostředků vojsk byla odhadována na 23 až 28 vagonů, přičemž z počátku byly dodávky kvůli bojkotu českých železničářů prováděny automobilovou dopravou. V pozdějším období plnila nejdůležitější roli železniční doprava. [(...)]“¹³²

Další zajímavou skutečností je, že polští vojáci údajně neměli vydáno ostré střelivo.¹³³ Jako důkaz může posloužit vyprávění pana Miroslava Havelky. Jako příslušník brodské vrtulníkové letky se ocitl ve tříčlenné skupině vyjednaváčů, která byla vyslána ke dvěma kolovým transportérům stojícím u letištních stojánek. Poláci skupinu přijali velice dobře a hned na úvod našim vojákům prozradili, že nemají žádné náboje. Jediná věc, kterou mohli tito okupanté dělat, bylo hrát na kytaru.¹³⁴

Do protikladu k tomuto tvrzení můžeme položit informaci o tom, že během pobytu cizích vojsk na území okresu, bylo zjištěno několik případů střelby polských a sovětských vojáků po zvěři. Jeden polský voják byl přitom raněn.¹³⁵

Co se týče politických názorů a „ideologické připravenosti“ polských vojáků, nelze říci, že by svoji přítomnost u nás cítili jako plnění

¹³¹ Rozhovor s pamětníkem p. Zdeňkem Machem.

¹³² PIOTROWSKI, P.: Účast Polské armády na intervenci v Československu. In BLAŽEK, P. - KAMÍNSKI, L. - VÉVODA, R.: *Polsko a Československo v roce 1968*. Praha: Dokořán a ÚSD AV ČR, 2006. s. 149.

¹³³ Tento jev se dostal i do místních kronik. ŠIKULA, M.: Kronikáři obcí okresů Havlíčkův Brod a Žďár nad Sázavou v letech 1968 - 1969. *Východočeské listy historické*, 2009, č. 26, s. 123.

¹³⁴ MV HB, Záznam z besedy k událostem 21. srpna 1968, konané v budově Muzea v Havlíčkově Brodě dne 21. srpna 2008, Vyprávění p. Miroslava Havelky.

¹³⁵ ABS Praha, „*Dokumentace některých typických případů nejzávažnějších následků incidentů a zásahů přítomných vojsk proti čs. občanům.*“ [online]. Dostupné z URL: <<http://www.ustrcr.cz/cs/zpravy-o-okupaci>>. [Citováno 24. 3. 2011], s. 23.

internacionální povinnosti.¹³⁶ Svědčí o tom i kratochvíle studentů, kteří bydleli v blízkosti oblastí, kde byla cizí vojska rozmístěna. Ti často hráli s Poláky jednoduchou „hru.“ Nebylo to nic složitého. Stačilo, aby dotyčný voják prohlásil, že Gomułka¹³⁷ je vůl. Odměnou pro Poláky bylo nejčastěji pivo, které představovalo jistě cennou trofej, protože během okupace bylo v českých restauracích zakázáno příslušníkům cizích armád podávat jakékoliv alkoholické nápoje. Nutno poznamenat, že vojáci byli více než ochotni si popsanou kratochvíli kdykoli zopakovat.¹³⁸

Další zábavou okupačních vojáků bylo nakupování. Během invaze a následného pobytu v Československu dostávali služné nejen ve své národní měně, ale také v čs. korunách. Z tohoto důvodu byli peníze doslova přeplněni. Mezi oblíbené věci patřilo zboží, kterého bylo v Polsku nedostatek. Při jednom rozhovoru p. Zdeňka Macha s příslušníkem polského vojska se muž svěřil, že napsal domů své ženě, ať mu sdělí, co chce koupit, že si nyní může hodně věci dovolit. Dostal ale láskyplnou odpověď, že kupovat nemusí vůbec nic, jen ať se jí vrátí v pořádku domů.¹³⁹

S postupem času se situace v brodských posádkách uklidnila a stabilizovala. Jednou z posledních protiokupačních akcí místních vojáků bylo několik případů vrácení sovětských řádů a vyznamenání.¹⁴⁰ Jedním z nemnoha, kteří toto učinili, byl i dřívější příslušník prvního československého armádního sboru v SSSR Jaroslav Albrecht.

Narodil se v obci Česká Krošňa u Žitomiru v Sovětském svazu dne 11. srpna 1922. Vystudoval gymnázium a ještě před maturitou absolvoval dvouleté lékárnické školení. V září 1940 nastoupil vojenskou službu ve městě Stalino. Následně se dostal na pěchotní učiliště Rudé armády. V září 1941 byl přerazen na obranu Moskvy. V prosinci 1941 byl Němci zajat a umístěn v táboře. Podařilo se mu však uprchnout a od března 1942 se zdržoval u partyzánských jednotek. V roce 1944 se dostal k československé 2.

¹³⁶ SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 18, Schůze 27. 8. 1968, s. 3.

¹³⁷ Władysław Gomułka. V letech 1956 až 1970 stál v čele komunistického Polska.

¹³⁸ Rozhovor s pamětníkem p. Miroslavem Vondrou.

¹³⁹ Rozhovor s pamětníkem p. Zdeňkem Machem.

¹⁴⁰ SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 47, Schůze 26. 8. 1968, s. 2.; POVOLNÝ, D.: *Vojenské řešení Pražského jara: II. Československá lidová armáda v srpnu 1968*. Praha: MO ČR - PIC MO, 2010. s. 84.

paradesantní brigádě jako lékárník a v Jefremově absolvoval výsadkářský výcvik. Prošel krvavými boji na Dukle. Následovala přeprava na letiště Tri duby. Při následujících bojích ztratila 2. paradesantní brigáda mnoho mužů a byla nucena se stáhnout ke Kežmaroku, kde se měla zotavit. Konec války jej zastihl v Žilině v hodnosti kapitána. Po válce v armádě zůstal jako voják z povolání. V roce 1947 se zúčastnil bojů proti Ukrajinské povstalecké armádě (tzv. banderovci) na východním Slovensku. Roku 1949 byl zatčen „za vztahy při službě v SSSR.“ Při nucených pracích byl zraněn a po vyléčení nastoupil v jedné jihočeské lékárně. V roce 1953 se vrátil do armády a pracoval jako lékárník při posádce v Havlíčkově Brodě. Zemřel v devadesátých letech.¹⁴¹

Když v roce 1964 vzpomínal Jaroslav Albrecht v redakci *Cesty Vysočiny* na své bojové působení při Slovenském národním povstání,¹⁴² asi netušil, že tytéž noviny přesně za čtyři roky uveřejní jeho provolání, ve kterém se zřekne všech svých sovětských vyznamenání.

„[(...)] Já, bývalý účastník bojů II. světové války při obraně Moskvy u Volokolemsku i na dalším území Sovětského svazu se na protest okupace naší vlasti zříkám svých sovětských vojenských vyznamenání, udělených mi za účast na bojích v československých jednotkách na území SSSR. Od této doby až do nedávna mi tato země byla vždy symbolem upřímného přátelství k našemu lidu a nikdy jsem o této zemi neváhal hovořit s pocity naprostého přesvědčení, že tato země je neochvějnou záštitou lidství a nejsvětějších ideálů člověčenstva. Poslední dny a ozbrojená intervence spojená s okupací sovětských a dalších vojsk zemí našeho nedávného společenství se pro mne stávají osobní životní tragédií. Ale žádná potupa nezahubí moji hrdost ke své vlasti. Proto jako člověk s lidskými city ztratila pro mne tato vyznamenání cenu a zříkám se jich. Jsou potřísněna krví našeho lidu. Tato vyznamenání však dostávají svoji historickou cenu jako dokumenty zrady, která byla na

¹⁴¹ VÚA Praha, f. Kvalifikační listiny, Albrecht J. (nar. 1922).; ŠVANDA, J.: Válečné kříže předal plk. Jaroslavu Albrechtovi dr. Beneš a sovětské řády mu vrátil až Gorbačov. *Noviny Vysočiny*, 10. 10. 1996, č. 238, s. 13.

¹⁴² Cesta ke svobodě. *Cesta Vysočiny*, 19. 8. 1964, č. 34, s. 3.; Cesta ke svobodě. *Cesta Vysočiny*, 26. 8. 1964, č. 35, s. 3.

nás 21. 8. 1968 spáchána. Prosím, abyste je uložili ve Vašem muzeu v Havlíčkově Brodě. [...]"¹⁴³

Jaroslav Albrecht vrátil armádní ocenění jako jeden z mála stále aktivně sloužících příslušníků ozbrojených složek, kteří se účastnili druhé světové války. Učinil tak na výzvu gen. Veselého¹⁴⁴ dne 25. srpna 1968. Tyto vojenské pocty mu vrátil zpět až Michail Gorbačov.¹⁴⁵

¹⁴³ Čest a hrdost vojáka. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 26. 8. 1968, s. 1.

¹⁴⁴ KOL.: *Brodský kaleidoskop*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Město Havlíčkův Brod, Tiskárny Havlíčkův Brod, 2001. s. 79.

¹⁴⁵ ŠVANDA, J.: Válečné kříže předal plk. Jaroslavu Albrechtovi dr. Beneš a sovětské řády mu vrátil až Gorbačov. *Noviny Vysočiny*, 10. 10. 1996, č. 238, s. 13.

7. Zraky se upírají k Moskvě

Během čtvrtého večera 22. srpna padlo jedno z klíčových rozhodnutí během okupace roku 1968. Prezident republiky Ludvík Svoboda se rozhodl odletět do Moskvy, kde chtěl vést jednání o vyřešení nastalé situace a zařídít propuštění zadržovaných československých politiků.

Výrazně tím pomohl kremelským vůdcům, kterým mezitím řádně „teklo do bot.“ Jejich plán na převzetí politické moci v ČSSR naprosto zkrachoval. Nepodařilo se jmenovat dělnicko - rolnickou vládu Aloise Indry ani získat dostatečnou podporu vedoucích funkcionářů strany pro invazi. Navíc si Sovětský svaz z Československa odnášel mezinárodní ostudu, protože díky masovému odporu našich obyvatel bylo jasné, že se vstupem vojsk souhlasí jen málokdo. Rovněž činnost naší stálé mise při OSN byla dostatečným důkazem protestu i oficiálních míst ČSSR.

Přesto všechno prezident Svoboda dne 23. srpna odletěl do srdce Sovětského svazu. Neletěl však sám. Vezl s sebou i V. Bilaka, A. Indru, J. Pillera, M. Dzúra, Bohuslava Kučeru (předsedu Československé strany socialistické) a svého zetě M. Klusáka.¹⁴⁶ Při mezipřistání v Bratislavě se připojil i Gustáv Husák.

„[...] Ve chvíli, kdy se Svoboda rozhodl odjet do Moskvy, kdy požádal o to, aby návštěva měla oficiální charakter a kdy došlo ke vskutku pompéznímu přijetí celé ‚delegace,‘ přivezené z okupované země v letadle interventů, již v této chvíli se začalo odvíjet nenormální a nemorální absurdní divadlo [...] jehož režii vzal pevně do rukou L. Brežněv. Tzv. moskevské jednání bylo vlastně jen řadou separátních a hlavně kuloárových rozhovorů při souběžně probíhajícím jednání představitelů varšavské pětky (24. - 27. 8. 1968). [...] Celé ‚jednání‘ probíhalo za situace, kdy Československo okupovala půlmilionová armáda, pod hrozbou krveprolití, občanské války nebo nastolení vojenského okupačního režimu se všemi důsledky zejména pro reformní

¹⁴⁶ RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad a ÚSTR, 2012. s. 503.; SÍGL, M.: *Události pravdy, zrady, nadějí*. 1. vyd. Třebíč: Akcent, 2009. s. 200.

představitele a při vědomí toho, že by se účastníci rozhovorů nemuseli vrátit do vlasti. [...]“¹⁴⁷

Vedle zatčených představitelů z Prahy - A. Dubčeka, O. Černíka, J. Smrkovského, B. Šimona, J. Špačka a F. Kriegla byla československá strana posílena 25. srpna přiletem zbytku členů starého předsednictva ÚV KSČ - O. Švestkou, J. Lenártem, M. Jakešem, F. Barbírkem, a E. Rigem. Spolu s nimi se dostavil i vyslanec „vysočanského“ sjezdu Z. Mlynář. Z celé této skupiny mnoho lidí na XIV. sjezdu KSČ ztratilo mandát. Tím pádem proto prakticky nikoho nezastupovali. To však nebylo na překážku jednáním. „Mimořádná situace omlouvá nelegální kroky,“ argumentoval prezident Svoboda.¹⁴⁸

Dle současných zjištění prezident republiky sehrál v Moskvě velmi negativní úlohu. Ať už z jakékoliv duševní pohnutky se výrazně přiklonil na stranu sovětských vůdců a pomohl zlomit odpor a nesouhlas části reformátorů.¹⁴⁹

Nyní však na chvíli opustme kremelské zdi a podívejme se, jak nastalou situaci prožívali lidé v Havlíčkově Brodě. I zde se vedly rozhovory s okupanty.

Prvé jednání proběhlo již odpoledne 23. srpna. Zástupci polské strany přišli na OV KSČ a požadovali, aby byly ve městě uvolněny dvě místnosti, ve kterých by byl zřízen koordinační štáb vojsk. Tento krok odůvodnili tím, že štáb musí mít sídlo v okresním městě.¹⁵⁰ Následovalo vášnivé, několikadenní dohadování mezi zástupci polské armády a okresní delegací. Zástupci okresu nakonec navrhli vlastní požadavky, za kterých by byli ochotni uvolnit prostory pro polský štáb. Hlavní podmínkou bylo, že žádná cizí vojska nevstoupí do města. Tento zákaz se nevztahoval na příslušníky koordinačního štábu, který měl být složen pouze z důstojníků. Druhá podmínka byla, že okupační vojska nebudou klást žádné požadavky na zásobování pohonnými hmotami a potravinami. Na tento jasný návrh odpověděli polští vyjednaváci poněkud vyhybavě, a sice že nejsou oprávněni takovéto smlouvy podepisovat.

¹⁴⁷ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 155.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 171.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 160 - 161.

¹⁵⁰ SOkA HB, f. MěstNV HB, Plénum MěstNV 1966 - 1972, kniha č. 8, s. 91.

Následně se vojáci sami přesvědčili, že ve městě žádné vhodné místnosti nejsou.¹⁵¹ Poté byla sjednána schůzka do nedaleké Břevnice na 12. hodinu. „[...] Zde [Poláci] vyslovili opět požadavek přidělení místností ve městě a dali lhůtu do 14 hodin. Po projednání s KNV - předsedou Grösserem, který poukázal na ujednání s polským generálem, že zatím vyčkají, byli znovu odmítnuti. Druhý den přišli na MěstNV 2 důstojníci s tím, že vojsko do města nedají, zůstanou jen na hranicích města. (na státní silnici Humpolecké u družstva Stavba a v Hamrech). [...]“¹⁵²

S požadavkem přidělení prostor pro velitelství přišli polští důstojníci také do kasáren 4. tankové divize. Velitel útvaru naší armády jim ale sdělil, že i při cvičeních jsou jednotliví důstojníci ubytováni ve štábních obrněných vozech.¹⁵³ Okupantům tedy nezbylo nic jiného než opět s nepořízenou odejít.

Podobný postoj československých orgánů nebyl ničím ojedinělý. Obdobné potíže měli polští vojáci s umístěním velitelství i na příklad v Pardubicích.¹⁵⁴ Dohody s místními činiteli a samotné vytvoření štábu v určených větších městech trvalo vojákům PLR zhruba deset dní od vstupu do republiky.¹⁵⁵ V tomto ohledu ale Havlíčkův Brod už výjimkou byl, protože místnosti pro okupanty byly vyčleněny až někdy mezi 5. až 19. zářím 1968.¹⁵⁶

Státní i stranické orgány se sídlem v okresním městě zasedaly každý den a řešily nejrůznější situace. Na schůzi OV KSČ dne 23. srpna byla probírána i možnost přechodu na ilegální práci. Podle předsedy Slavíčka je od 22. srpna připraveno zvláštní pracoviště mimo sídlo OV KSČ.¹⁵⁷ „[...] Máme spojení s KV, který má podobně připravené pracoviště mimo budovu sekretariátu, týká se to i krajského rozhlasu [...] S ÚV prakticky od středy

¹⁵¹ O situaci v okresním městě. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 24. 8. 1968, s. 1.

¹⁵² SOKA HB, f. MěstNV HB, Plénum MěstNV 1966 - 1972, kniha č. 8, s. 91 - 92.

¹⁵³ Rozhovor s pamětníkem p. Zdeňkem Machem.

¹⁵⁴ PIOTROWSKI, P.: Účast Polské armády na intervenci v Československu. In BLAŽEK, P. - KAMIŇSKI, L. - VÉVODA, R.: *Polsko a Československo v roce 1968*. Praha: Dokořán a ÚSD AV ČR, 2006. s. 154.

¹⁵⁵ KAMIŇSKI, L. - MAJCHRZAK, G.: *Operacja „Podhale“*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2008. s. 640.

¹⁵⁶ V zápise z rady MěstNV ze dne 5. září bylo řečeno, že s Poláky se stále jedná. V zápise stejného orgánu z 19. září se už pouze konstatuje přidělení tří místností v budově spořitelny na náměstí. SOKA HB, f. MěstNV HB, Rada MěstNV 1968, kniha č. 35, s. 392, 395.

¹⁵⁷ To potvrzuje i M. Polreich. Údajně mu o vybudovaných záložních pracovištích během srpna 1968 vyprávěl jeho otec, bývalý komunistický funkcionář. Rozhovor s pamětníkem p. Miroslavem Polreichem (18. července 2012).

spojení nemáme. Podobná pracoviště mimo budovu má ONV, VB, atd.“¹⁵⁸ Dále byla zvažována podpora v té době populární možnosti vyhlášení ČSSR za neutrální stát. I přes jisté pochybnosti OV KSČ byl nakonec s touto myšlenkou vysloven souhlas.¹⁵⁹

Na základě předchozí výzvy mimořádného sjezdu KSČ byla v poledne 23. srpna držena hodinová protestní stávka. Po celé republice se rozezněly sirény a zvony. Mezitím promlouvali k pracovníkům v závodech členové stávkových výborů a seznamovali je s jednáním XIV. sjezdu. Většina dělníků také odeslala Národnímu shromáždění a prezidentu republiky návrh, aby byla zvážena možnost vyhlášení neutrality země.¹⁶⁰ Samozřejmě byly i požadavky za odchod okupačních vojsk a propuštění zajatých státních představitelů.¹⁶¹

Na jednu z několika stávek, které během srpna 1968 proběhly, si dodnes vzpomíná i Tomáš Holenda: „[...] Držela se v poledne nějaká minuta ticha. Stáli jsme na střeše našeho domu. Houkaly sirény a dost lidí i dost aut, co jsme viděli, tak se taky zastavili. [...]“¹⁶²

Čtvrtý den okupace se ve městě roznesla velice nepříjemná zpráva. Některé orgány a závody jsou prý ochotny jednat s okupačními armádami. Pro rozvášněné obyvatele města jasná kolaborace. Zprávu přineslo druhé zvláštní vydání¹⁶³ Zpravodaje Svobodného hlasu.¹⁶⁴ Autor měl na mysli výše

¹⁵⁸ SOKA HB, f. OV KSČ HB, kart. 18, Schůze 23. 8. 1968, s. 1.

¹⁵⁹ Zpráva ze zasedání pléna OV KSČ. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 23. 8. 1968, s. 2.

¹⁶⁰ Generální stávka na okrese. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 23. 8. 1968, s. 2.

¹⁶¹ Spontánní jednota lidu. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 24. 8. 1968, s. 1.; Stávka byla úspěšná. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 24. 8. 1968, s. 2.

¹⁶² Rozhovor s pamětníkem p. Tomášem Holendou (3. března 2012).

¹⁶³ SOKA HB, f. Soudobá dokumentace, kart. 39, Tisk - plakáty 1968, 39/1, Druhé zvláštní vydání Zpravodaje Svobodného hlasu (vyd. 24. 8. 1968).

¹⁶⁴ Zpravodaj Svobodného hlasu byl další tiskovinou, kterou bylo možno v Havlíčkově Brodě v srpnových dnech získat. Na rozdíl od oficiálního tiskového orgánu Cesty Vysočiny byl mnohem radikálnější. Již ve svém prvním vydání (zřejmě 23. srpna) přinesl varování pro případné zrádce: „Občané Havlíčkova Brodu [...] pamatujte na historii: podívejte se na radnici, jak dopadl ‚Hnát‘ za zradu lidu [...]“ Další místní tiskovinou šířenou ve městě byly na příklad „Sázavské bubliny“ obsahující především hesla a vtipy z místních ulic. V počáteční době normalizace byla snaha vypátrat ty, kteří stáli za těmito neoficiálními tiskovinami. O tom, že nejspíše nikdo objeven nebyl, hovoří i následující citace: „[...] Stále není dosud vysvětlena otázka, kdo vydával stovky letáků [...] pod názvem ‚Redakce Svobodný hlas H. B.‘ kdo vydával různá ta desatera a Sázavské bubliny [...]“ FUCHÍK, B.: Krátký pohled na léta 1968 - 1969. *Cesta Vysočiny*, 25. 8. 1970, č. 34, s. 4. Bohužel se ani mně tuto otázku nepodařilo objasnit.

popsané jednání mezi okresní koordinační komisí a delegací polské armády, které se uskutečnilo 23. srpna odpoledne.

Protože se však brzy ukázalo, jak se věci skutečně mají,¹⁶⁵ ve třetím zvláštním vydání Zpravodaje Svobodného hlasu byla tato událost uvedena v jiném úhlu pohledu. Zároveň autor připojil i krátkou omluvu, že nechtěl nikoho označovat za zrádce a vnášet tak podezřívání mezi lid, protože právě na to okupanté čekají.¹⁶⁶

Aby již k dalším podobným nebezpečným chybám nedošlo, redakce Zpravodaje se spojila se zástupci národní fronty. Bylo prohlášeno, že další zprávy budou vydávány pouze v souladu s tímto orgánem.

Navzdory všeobecně nejasné a napjaté situaci se běžný život města nezastavil. Důkazem se staly dvě svatby konané 24. srpna dopoledne a odpolední vítání občánků v budově MěstNV. Sňatek se rozhodli uzavřít Ladislav Kocman z Havlíčkova Brodu s Libuší Medovou z Boňkova a Ladislav Peca z Rybníčku s Jaroslavou Pastuškovou z Havířova. Mezi těmi, kteří přišli novomanželům popřát mnoho štěstí, bylo i několik nezvaných hostů.¹⁶⁷ Svatebčané se totiž setkali s polskými vojáky - jedním plukovníkem, třemi podplukovníky, dvěma důstojníky vojenské policie a dalšími,¹⁶⁸ kteří přišli na jednání o uvolnění místností pro koordinační štáb.

Plné ruce práce měli v této době především zemědělci. Kvůli invazi vojsk se sklizeň úrody dostala do velkého časového skluzu. Navíc celý srpen panovalo deštivé počasí, které také nebylo pro družstva a hladký průběh sklizně ideální.¹⁶⁹ Byl především nedostatek kombajnů, které se sháněly, kde se dalo. Zvláště velká pomoc přišla v tomto směru z jižní Moravy, odkud přijelo třicet dva strojů.¹⁷⁰ Přesto byla podle výroku člena POV KSČ Peška situace na okrese katastrofální. „[...] Je sklizeno zhruba 60%, státní nákup je plněn na 70%. Řada občanů se hlásí na pomoc při zemědělských pracích,

¹⁶⁵ O situaci v okresním městě. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 24. 8. 1968, s. 1.

¹⁶⁶ SOkA HB, f. Soudobá dokumentace, kart. 39, Tisk - plakáty 1968, 39/1, Třetí zvláštní vydání Zpravodaje Svobodného hlasu (nedatováno).

¹⁶⁷ Život se nezastavil. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 24. 8. 1968, s. 2.

¹⁶⁸ SOkA HB, f. MěstNV HB, Plénum MěstNV 1966 - 1972, kniha č. 8, s. 91 - 92.

¹⁶⁹ Zemědělci zajišťují výživu národa. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 24. 8. 1968, s. 2.

¹⁷⁰ SOkA HB, f. MěstNV HB, Plénum MěstNV 1966 - 1972, kniha č. 8, s. 92.

zatím se však brigádníci nepotřebují. Je nedostatek kombajnů, skladovacích prostor, velká vlhkost obilovin.“¹⁷¹

Zajímavá událost se stala nedaleko Hurtovy Lhoty. Pro poruchu motoru zde přistál sovětský vrtulník s posádkou vedenou Ivanem Gošou.¹⁷² Podle dochované fotografie se jednalo o typ Mil Mi - 6.¹⁷³ Občané Hurtovy Lhoty odmítli poskytnout jakoukoli pomoc.¹⁷⁴

O přistání vrtulníku však zřejmě neexistuje mnoho záznamů. Mlčí o ní jak všechny mimořádné tiskoviny, tak i kronika obce Hurtova Lhota.¹⁷⁵ Jediným přímým důkazem zůstává článek a dvě fotografie v Cestě Vysočiny z roku 1970¹⁷⁶ a drobný odstavec v knize k padesáti letům KSČ na okrese¹⁷⁷. Na prvním snímku (v Cestě Vysočiny) je vrtulník se třemi vojáky v ruských uniformách. Jeden je označen jako podplukovník Vl. Filipov a druhý záběr nese popisek: „Podplukovník Vl. Filipov spolu s dalšími soudruhy při nedávné návštěvě mateřské školky ‚Nad tratí‘ v Havlíčkově Brodě.“¹⁷⁸ Zajímavé ovšem je, že totožná fotografie jako v druhém případě výše popsaného, se objevuje i v brožuře vydané k padesáti letům KSČ na okrese Havlíčkův Brod. Tentokrát ale nese odlišný název: „Filipov v roce 1970 na místech kde přistál s vrtulníkem v roce 1968.“¹⁷⁹ Vystává proto otázka, zda mohl sovětský vrtulník přistát u mateřské školy v Brodě a současně i u Hurtovy Lhoty vzdálené od okresního města několik kilometrů.

S okupantským vrtulníkem má být spojen i blíže nedatovaný incident, kdy měl být sovětský stroj bortového čísla 44 napaden střelbou z vozidla jedoucího po silnici Havlíčkův Brod - Jihlava. Údajně o této události měl

¹⁷¹ SOKA HB, f. OV KSČ HB, kart. 47, Schůze 26. 8. 1968, s. 7.

¹⁷² DRAŠNER, F.: *Vzpomínka na rok 1968 a 1969*. Nepublikováno, s. 15.

¹⁷³ Viz Příloha 2, Obr. 5; MV HB, Fotoarchiv, Srpen 1968.

¹⁷⁴ DRAŠNER, F.: *Vzpomínka na rok 1968 a 1969*. Nepublikováno, s. 15.

¹⁷⁵ SOKA HB, f. MNV Hurtova Lhota, kniha č. 1A (Kronika obce), s. 178 - 180. Vznese jsem dotaz i na starostu obce p. Petra Dočkala, zda si někdo ze starších obyvatel na přistání vrtulníku pamatuje. Odpověď p. Dočkala však byla záporná. Nikdo z dotázaných občanů si na sovětský letoun u Hurtovy Lhoty nevzpomíná.

¹⁷⁶ HART, I.: Opět přišli včas ... a jsou mezi námi. *Cesta Vysočiny*, 29. 9. 1970, č. 39, s. 3.

¹⁷⁷ HART, I.: *Havlíčkovobrodsko 50 let pod vedením KSČ*. Havlíčkův Brod: Okresní kulturní středisko, 1971. s. 51.

¹⁷⁸ HART, I.: Opět přišli včas ... a jsou mezi námi. *Cesta Vysočiny*, 29. 9. 1970, č. 39, s. 3.

¹⁷⁹ HART, I.: *Havlíčkovobrodsko 50 let pod vedením KSČ*. Havlíčkův Brod: Okresní kulturní středisko, 1971. s. 51.

referovat i dobový tisk.¹⁸⁰ Mě se však žádnou zmínku najít nepodařilo. Můžeme pouze spekulovat, zda spolu oba výše popsané případy mohou souviset. Okolnosti si sice odporují (porucha motorů nebo střelba, jiné místo), ale vzhledem ke vzrušené době mohlo dojít k dobové „úpravě“ informací pro pozdější potřeby propagandy.

Okupace Československé republiky však stále trvala. A to již čtvrtý den. Lidé netrpělivě očekávali především zprávy z moskevských jednání, o kterých se jim nedostávalo mnoho informací. To vzbuzovalo obavu z výsledku takových rozhovorů. Oprávněně ...

¹⁸⁰ HOTTMAR, A. - MACKOVÍK, S.: *Rudé hvězdy nad Československem 1968 - 1991 Část 1* [online]. Dostupné z URL: < <http://www.vrtulnik.cz/mil3/invaze.pdf>>. [Citováno 25. 3. 2011], s. 12.

8. Nejistota z východního směru

I v neděli 25. srpna se stále jednalo o osudu Československa. Mimo jeho území a pod nátlakem politiků až donedávna spřátelených zemí.

V Havlíčkově Brodě byl v těchto dnech klid. Tedy alespoň ze strany okupujících vojáků, kteří neměnili svá postavení.¹⁸¹ To se však brzy mělo změnit.

Dne 24. srpna byl totiž polskými generály proveden rozbor situace. Zjistili, že jejich vojsko je rozmístěno na větším území, než je schopno kontrolovat. Navíc poměr sil vyzníval ve prospěch ČSLA. Bylo proto navrhnuo, aby byla polská intervenční skupina posílena. To se také v následujících dnech skutečně stalo.¹⁸² 25. srpna byl dokončen přesun nového uskupení, polského 2. tankového pluku, do oblasti okresu.¹⁸³ Armáda generála Siwieckého byla v této době údajně v „rozkladu“ a proto byli na Havlíčkobrodsko posláni i sovětští vojáci, kteří měli upevnit pořádek.¹⁸⁴

Pohyby cizí techniky zaznamenali i místní novináři: „[...] Během [...] odpoledne a noci byly pozorovány menší přesuny vojsk. V 15.15 hodin hlásila Příbryslav asi 10 tanků jedoucích směrem na Havlíčkovu Borovou. V noci jely malé skupinky polských jednotek ve směru Havlíčkův Brod - Ždírec nad Doubravou. Asi 50 vozidel se přesunovalo od Jihlavy přes Havlíčkův Brod směrem na Humpolec. [...]“¹⁸⁵

Nejviditelnější akce na morální podporu obyvatel v okresním městě se uskutečnila v noci ze soboty na neděli 25. srpna. Na hlavním náměstí, v Horní ulici i jinde byly různé volné prostory popsány hesly odsuzujícími okupaci. „[...] Objevily se nápisy na silnici se jmény našich čelných představitelů, ve výlohách jsou vtipná hesla jako např.: Republiku nepůjčujeme - Kompot ze Švestky jen za ruble a kopějky - Chleba pro vás

¹⁸¹ Sobota na okrese. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 25. 8. 1968, s. 2.

¹⁸² PAJÓREK, L.: Účast polské armády na operaci DUNAJ. *Historie a vojenství*, 1996, č. 1, s. 78 - 79.

¹⁸³ PAJÓREK, L.: *Polska a „Praska wiosna“*. Warszawa: Egros, 1998. s. 181.

¹⁸⁴ SOKA HB, f. OV KSČ HB, kart. 47, Schůze 26. 8. 1968, s. 5.

¹⁸⁵ Co nového na okrese. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 26. 8. 1968, s. 1.

nemáme, sůl zde neprodáváme, aj. [(...)]¹⁸⁶ Mezi další patřily například „Na ruskou zácpu českou šaratici“,¹⁸⁷ „Rudí bratři táhněte domů“,¹⁸⁸ „Rusům ani kapku vody“¹⁸⁹ nebo vyloženě vlastenecké „Však se Moskva lekne a čepičku smekne, až český lev zježí fousy a ocasem sekne.“¹⁹⁰ Některé z hesel zaznamenaných v Havlíčkově Brodě byly psány rusky, ale relativně hojně se vyskytovaly i texty v polštině nebo němčině.¹⁹¹ Kuriozitou je pak plakát s anglickým nápisem „We are not like outlaw Kolder, russian black soul holder.“¹⁹² Na výrobě protiokupačních plakátů a hesel se později podílela i improvizovaná „dílna“ v budově Svazu mládeže.¹⁹³

Různé vtipné průpovídky byly také malovány na silnice, aby nezvaným hostům ukázaly další směr jejich cesty. Rozšířenou kratochvílí srpnových dnů se pro československý lid stalo rovněž otáčení nebo zamalovávání směrových ukazatelů u komunikací. Někde se na budovách objevily černé, smuteční prapory.¹⁹⁴

Specifickou kapitolou lidové tvořivosti v době okupace byly výpady proti institucím odkazujícím na Sovětský svaz. V Brodě se do centra zájmu dostala třeba kancelář Svazu československo - sovětského přátelství „[(...)] V srpnu a září 1968 byla každou noc na schodech, dveřích a vývěsní tabuli sekretariátu SČSP [...] malována protisovětská a protistátní hesla, která se musela každý den odstraňovat. Vedle znaku se srpem a kladivem byly malovány hákové kříže [...] Návěstní tabule na zdi domu byla několikrát přemalována na Svaz čs. - sovětského nepřátelství. Také v srpnových dnech

¹⁸⁶ Vtip a vynalézavost. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 25. 8. 1968, s. 2.

¹⁸⁷ SOkA HB, f. Soudobá dokumentace, kart. 39, Tisk - plakáty 1968, 39/4.

¹⁸⁸ Rozhovor s pamětníkem p. Evženem Štáflem. Nápis se nacházel na výloze drogerie v Dolní ulici, kde E. Štáfl pracoval.

¹⁸⁹ Rozhovor s pamětníkem pí Marií Kotoulkovou.

¹⁹⁰ SOkA HB, f. Soudobá dokumentace, kart. 39, Tisk - plakáty 1968, 39/2.

¹⁹¹ To poněkud poopravuje mínění historika Jindřicha Pecky: „[(...)] Naprostá převaha hesel se vyjadřovala k okupaci sovětskými vojsky. Jen okrajově se dotýkala ostatních jednotek Varšavské smlouvy. [(...)]“ PECKA, J.: *Spontánní projevy Pražského jara 1968 - 1969*. 1. vyd. Praha, Brno: Doplněk, ÚSD AV ČR, 1993. s. 17.

¹⁹² Volný překlad: „Nejsme jako zrádce Kolder, vlastník špinavé ruské duše.“ MV HB, Fotoarchiv, Srpen 1968.

¹⁹³ Mládeži a dětem havlíčkobrodská. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 26. 8. 1968, s. 2.

¹⁹⁴ MV HB, Fotoarchiv, Srpen 1968.; MLEJNEK, J.: *Nelegendy o malých inkvizitorech*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Hejkal, 2005. s. 47.

zastavovala na náměstí [...] auta cizinců, kteří tato hesla ofotografovali. [...]“¹⁹⁵

Naštěstí nejen cizinci ve městě fotografovali a tak se dochoval i zajímavý soubor snímků ze srpnových dnů.¹⁹⁶ Kdosi za hledáčkem aparátu si všimal převážně hesel ve výkladních skříních. Zachytil však i dění v centru města (petice, demonstrace, rozšiřování tisku apod.).

Nezaháleli však ani další naši lidé. Večer již OV KSČ v Havlíčkově Brodě evidoval podpisové archy z osmdesáti pěti míst okresu s celkem 27 163 podpisy na podporu našich legálních vládních činitelů.¹⁹⁷ Postupem času se ale na veřejnosti objevovaly i hlasy těch, kteří okupaci vítali. Takové zkušenosti byly především na vesnicích.¹⁹⁸

Během srpnových dnů se přesto zvýšil zájem o členství v komunistické straně. Zaregistroval to i východočeský KV KSČ. Aby však bylo jasné, do které strany se lidé hlásí, doporučuje krajský výbor, aby na přihláškách bylo uvedeno: „Přihlašuje se za člena Komunistické strany Československa, do jejíhož čela mimořádný XIV. sjezd KSČ znovu zvolil soudruha Alexandra Dubčeka!“¹⁹⁹

Mezitím v celé společnosti sílila nedůvěra k rozhovorům vedeným v dalekém Kremlu. „[...] Z Moskvy došla od našich představitelů jen stručná zpráva o jednání. Pozdrav se však rozchází s tvrdou skutečností, kterou prožíváme tady v Československu. [...] Vždyť v tom jejich sdělení chybí odpovědi na dopisy předsednictva Národního shromáždění, vlády republiky a ústředního výboru KSČ. Byly našim představitelům vůbec doručeny? Proč není uváděno mezi podepsanými jméno Františka Kriegla [...]? V podobných pochybnostech se začíná zmítat celá naše veřejnost. [...]“²⁰⁰

Na podporu našich politiků v jejich nelehké situaci se dne 26. srpna v devět hodin ráno rozezvučely na patnáct minut všechny sirény ve městě i

¹⁹⁵ Společnými silami do leninského roku. *Cesta Vysočiny*, 6. 1. 1970, č. 1, s. 1.

¹⁹⁶ Soubor 39 fotografií je dnes uložen v Muzeu Vysočiny v Havlíčkově Brodě. MV HB, Fotoarchiv, Srpen 1968. Další snímek je i v: FUČÍK, B. - SVOBODOVÁ, J.: *Listy z kroniky našeho času*. Chotěboř: Chotěbořské strojírny, 1975. s. 97.

¹⁹⁷ Svorně v rodině i v ČSSR. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 26. 8. 1968, s. 2.

¹⁹⁸ SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 47, Schůze 26. 8. 1968, s. 2.

¹⁹⁹ Všem organizacím KSČ v kraji. *Pochodeň*, 25. 8. 1968, č. 215, s. 1.

²⁰⁰ SÍGL, M.: *Události pravdy, zrady, nadějí*. 1. vyd. Třebíč: Akcent, 2009. s. 242.

v celé ČSSR.²⁰¹ Sepsáno bylo mnoho nových rezolucí, které vyjadřovaly podporu XIV. sjezdu.²⁰²

Drama několika dnů ale rychle šlo ke svému rozuzlení. Po dlouhém nátlaku a přesvědčování bylo 26. srpna ve 22:45 ukončeno jednání, jehož výsledkem byl tzv. „moskevský protokol“ a nicneříkající komuniké²⁰³ určené československé veřejnosti.²⁰⁴ Samotný protokol byl tajný a společnost s ním nebyla seznámena.

Jediný, kdo odmítl podepsat další diktát v naší historii, byl František Kriegel. Všichni ostatní stvrdili svým autogramem, že tzv. „vysočanský“ sjezd je neplatný, že bude zavedena cenzura tisku a vyměnění vedoucí pracovníci domácích sdělovacích prostředků, že okupační vojska z ČSSR neodejdou, naopak zůstanou, dokud bude ohrožen socialismus, atd.²⁰⁵

Podle Karla Durmana ale zástupci ČSSR ustupovali ze svých pozic rychleji, než museli a také ztratili více, než bylo nutné. „[...] Nevěděli také nic o rozdělení na druhé straně, a tím méně o ochotě Brežněva vrátit se v zásadě k předsrpnovému stavu. Tváří v tvář jim stálo politbyro, kde nebyla vidět nejistota. [...]“²⁰⁶ Ještě jednou věcí však předznamenovalo rokování v Moskvě vývoj dalšího dvacetiletí. Své služby nabídl L. Brežněvovi slovenský komunista Gustáv Husák, budoucí symbol normalizace v Československu.²⁰⁷

Prezident Svoboda spolu s Dubčekem, Černíkem, Smrkovským a dalšími zadržovanými politiky se vrátili domů za časného úterního jitra 27. srpna. Čelní ústavní a straničtí činitelé přednesli projevy a možná si při tom ani neuvědomili, že jedním tahem pera odepsali z veřejného života i sami sebe. První vlna „odchodů“ z funkcí byla za dveřmi...

²⁰¹ Krátce z okresu. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 27. 8. 1968, s. 2.; K tomuto činu vyzýval i deník *Pochodeň* svým titulkem „V 9 - 9.15 hodin sirény a zvony, Moskva protahuje jednání“ *Pochodeň*, 26. 8. 1968, s. 1.

²⁰² NA ČR Praha, f. ÚV KSČ 1945 - 1989, č. f. 200, sv. 115 (Rezoluce 1968 - 1969).

²⁰³ KOL.: *Sedm pražských dnů: 21. - 27. srpen 1968 Dokumentace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. s. 298 - 299.

²⁰⁴ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 184.

²⁰⁵ Text protokolu např. Tamtéž, s. 185 - 189.

²⁰⁶ DURMAN, K.: *Útěk od praporů*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. s. 110.

²⁰⁷ RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad a ÚSTR, 2012. s. 504.

9. Pomoskevská šed'

Návrat československé delegace z jednání s Leonidem Brežněvem a jeho „hochy“ zafungoval na domácí veřejnost jako ledová sprcha. Přesto se někteří lidé domnívali, že reformy je možné ještě udržet a případně v nich i dále pokračovat. Největším problémem ale zůstávala okupační vojska na území republiky. Avšak slovo „okupace“ se nenápadně začalo zaměňovat za neprovokující sousloví „srpnové události“ a pojem „okupační armády“ za „cizí vojska.“

Na schůzi brodského předsednictva OV KSČ dne 27. srpna bylo cítit zklamání ze současné situace. Stručně a jasně vyjádřil své pocity na příklad Josef Kubát: „[...] Nemůžeme jít jinak než s polednovou politikou. [...] Diktát Moskvy nemůžeme přijmout. [...] Otázka spřátelení - pro mě to skončilo. Je to pro mě tragédie. Je třeba navrhnout rychlý odchod, dokud budou stranické orgány jednat pod bajonetem, není to legální. [...]“²⁰⁸

Při následné debatě nad událostmi posledních dní se několik funkcionářů předsednictva OV nechalo slyšet, že pokud by se začala dělat politika v rozporu se stanovisky „vysočanského“ sjezdu, nemohli by nadále vykonávat svěřené funkce.²⁰⁹ Takový čas měl však již brzy nastat...

Heslem doby se stala normalizace. Jedním z konkrétních projevů bylo i odstraňování hesel a letáků z městských ulic. Protiokupační nápisy velmi dráždily cizí vojska i v Havlíčkově Brodě. Několikrát byla Poláky požadována jejich eliminace, ale byli zástupci města vždy odmítnuti.²¹⁰ Tak se dělo až do 30. srpna, kdy skutečně všechna hesla z brodských ulic zmizela na důkaz konsolidace poměrů.²¹¹

²⁰⁸ SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 47, Schůze 27. 8. 1968, s. 2.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 1 - 4.

²¹⁰ SOkA HB, f. MěstNV HB, Plénium MěstNV 1966 - 1972, kniha č. 8, s. 92. Příspěvek s. Voplakala: „Poláci chtěli odstranit hesla na domech a výkladech, ale bylo odmítnuto.“

²¹¹ SOkA HB, f. MěstNV HB, kniha č. 103 (Kronika města HB), s. 547. Srovnání viz KALOUS, J.: Reakce československého obyvatelstva na polskou účast v intervenci 1968. In BLAŽEK, P. - KAMIŇSKI, L. - VÉVODA, R.: *Polsko a Československo v roce 1968*. Praha: Dokořán a ÚSD AV ČR, 2006. s. 177. „[...] Představitelé okupačních vojsk proti nápisům v ulicích a šíření letáků protestovali. Žádali jejich eliminaci a odstranění. Začátkem září 1968 začaly skutečně nápisy, hesla, vlajky apod. mizet jako důkaz konsolidace politických poměrů a plnění závazků obsažených v moskevském protokolu. [...]“ Plně to odpovídá i tvrzení L.

Jak si však normalizaci představovali okupanté lze vysledovat z několika událostí, které rovněž zasáhly do dějin města. Na přelomu srpna a září zesílila především cizí propaganda. Dne 27. srpna 1968 byly z polských vrtulníků shazovány letáky „Přišli vám na pomoc vaši třídní bratři.“²¹² Podobných akcí, kdy bylo na podporu ideologických cílů využito letectvo, se uskutečnilo hned několik. Na příklad 29.²¹³ nebo 30. srpna (leták „Bratři Češi a Slováci“²¹⁴). Kromě toho byly šířeny noviny s nápaditým názvem „Zprávy,“ které byly sovětské propagandy doslova plné.

Činila se ale i okupační vojska v nedaleké Jihlavě. Díky jejich zásahu bylo znemožněno vydání prvního poinvazního čísla havlíčkobrodského týdeníku *Cesta Vysočiny*, které bylo plánováno již v klasické úpravě.

Dne 27. srpna ráno v 7:00 před jihlavskou tiskárnou Grafia ve Srázné ulici, kde se normálně tisklo i brodské periodikum, zastavil sovětský obrněný transportér.²¹⁵ Z něj vyběhlo asi patnáct vojáků, kteří následně obsadili provozy. K sídlu tiskárny vojáky zavedl pod hrozbou použití zbraně jeden redaktor, který konal službu na sekretariátu OV KSČ v Jihlavě.²¹⁶ Vojáci vyvedli všechny zaměstnance ven a začali ničit vybavení. Škoda vypadala následovně: „[...] Elektrické příklady k některým tiskacím strojům jsou přestříhány, v některých strojích chybí různé součástky. Nejvíce pozornosti věnovali okupanti sazárně. Ruční sazba všech typů se válí na hromadách. [...]“²¹⁷

Pajórka, že hlavní náplní činnosti polských posádkových velitelství bylo zajistit veřejný pořádek, přičinit se o odstranění hesel a zabezpečit volný průjezd vojenských kolon. PAJÓREK, L.: Účast polské armády na operaci DUNAJ. *Historie a vojenství*, 1996, č. 1, s. 82.

²¹² SOkA HB, f. Soudobá dokumentace, kart. 39, Tisk - plakáty 1968, 39/1. Přímou o tomto letáku se ve své práci zmiňuje i L. Pajórek. Tato tiskovina byla dovezena z Varšavy a šířena mezi 25. až 28. srpnem v oblasti působnosti polské druhé armády. PAJÓREK, L.: *Polska a „Praska wiosna“*. Warszawa: Egros, 1998. s. 165.

²¹³ SOkA HB, f. MěstNV HB, kniha č. 103 (Kronika města HB), s. 547.

²¹⁴ Text letáku: „Bděte! Hrozí nám společný nepřítel - americký a západoněmecký imperialismus. Nedůvěřujte kontrarevoluční propagandě. Nedůvěřujte imperialistickým vykladačům svobody. Pamatujte si! Není jiné svobody než v socialismu. Neutralita, to smrt socialistického Československa. [...]“ SOkA HB, f. Soudobá dokumentace, kart. 39, Tisk - plakáty 1968, 39/1. O této tiskovině viz také PAJÓREK, L.: *Polska a „Praska wiosna“*. Warszawa: Egros, 1998. s. 191.

²¹⁵ Tiskárna vyřazena z provozu. *Bezejmenná*, 27. 8. 1968, s. 1.; *Bezmezné vandalství. Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 27. 8. 1968, s. 2.

²¹⁶ Noviny neumlčí. *Pochodeň*, 30. 8. 1968, č. 223, s. 3

²¹⁷ Bezmezné vandalství. *Zvláštní vydání Cesty Vysočiny*, 27. 8. 1968, s. 2.

Před odjezdem vojáci naložili ruskou sazbu a některé části tiskařských strojů a celý provoz zapečetili. Výsledkem jejich řádění byla škoda zhruba dva miliony korun.

Poté, co vojáci odjeli, se několik dělníků vrátilo do výrobního zařízení a odstranili vše, co by mohlo prozradit, kde se tiskly jihlavské noviny „Jiskra.“ Práce v provozu byla obnovena až po dohodě se sovětskými vojáky, že z tiskárny nevyjde jediný článek proti okupaci.²¹⁸ Zaměstnanci se mohli do závodu legálně vrátit až 2. září.²¹⁹ Mezitím tiskaři pracovali v JZD Velký Beranov.²²⁰

O tom, že na tuto událost dělníci později nezapomněli svědčí i slova p. Wodáka: „[...] Do tiskárny později přišlo nové normalizační vedení. Založit tam ale buňku Svazu československo - sovětského přátelství však prý byl dlouho problém. [...]“²²¹

V době nefunkčnosti jihlavské Grafie vyšla Cesta Vysočiny pouze dvakrát. Byla vytištěna v Havlíčkově Brodě a formou připomínala větší letáky. První řádné číslo od 21. srpna vyšlo až 10. září 1968.

Na počátku září se vedoucí redaktor Cesty Vysočiny Miroslav Menšík ohlédl za minulým týdnem těžkého provozu okresních novin. Konstatoval, že na přípravě a rozšiřování mimořádných čísel se podílelo i mnoho lidí, kteří nebyli ve stále redakci. „[...] Při vydávání zvláštních čísel [...] přišel vypomoci zkušený redaktor Mladé fronty, kterého události zastihly na dovolené v Mírovce, své služby nabídla adeptka novinářství, které příchod cizích vojsk překazil nástup do brněnského rozhlasu. Do redakce denně volala řada dobrovolných informátorů, denně se hlásila z řad mládeže celá armáda dobrovolných kolportérů. [...]“²²²

Zmíněným redaktorem Mladé fronty byl Jaroslav Hejkal (nar. 1929) a do mimořádných čísel přispíval rovněž svými úvahami a sloupky, ve kterých

²¹⁸ SOKA Jihlava, OV KSČ Jihlava, POV 1968, kart. 72, 29. 8. 1968, s. 1.; PAVLÍČKOVÁ, T.: *Reformní hnutí a normalizace poměrů v Jihlavě (1960 - 1971)*. Praha, 2012. Diplomová práce na FF UK v Praze. Vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc. s. 97.

²¹⁹ Sdělení čtenářům. *Cesta Vysočiny*, 5. 9. 1968, č. 14, s. 2.

²²⁰ SOKA Jihlava, OV KSČ Jihlava, POV 1968, kart. 72, 28. 8. 1968, s. 1

²²¹ BLAŽEK, T.: Srpen 1968: vzdor, slzy a beznaděj. *Mladá fronta DNES*, 23. 8. 2004, č. 196, s. D/3.

²²² MENŠÍK, M.: Nečekaná prověrka. *Cesta Vysočiny*, 5. 9. 1968, č. 14, s. 1.

vyjadřoval nekompromisní kritiku okupace a zrádců z řad našich lidí.²²³ Adeptka novinářství se jmenovala Hana Cardová a v roce 1968 jí bylo teprve dvacet let.²²⁴ Zbývá ještě zmínit stálé redaktory okresního týdeníku. Byli jimi Miroslav Menšík (1933 až 2009)²²⁵ a Slavomír Bárta (1930 až 1989)²²⁶.

V normalizační době oba nezůstali ušetřeni „odměny.“ V létě 1970 byli vyloučeni z KSČ a následkem toho přišli i o práci v novinách.²²⁷ Především M. Menšík to nesl jako těžkou křivdu „[...] Nedokázal pochopit, že ho z partaje vyloučili titíž lidé, kteří sepisovali rezoluce proti okupaci. Ale ty jsi za ty noviny tehdy zodpovídal, vysvětlovali mu dialekticky [...]“²²⁸

Rok 1970 byl ale zatím daleko. V září 1968 bylo především jasné, že okupační armády v republice ještě nějakou dobu zůstanou a bude nutné s nimi jednat a vycházet pokud možno v dobrém. Na základě dálnopisu předsedy KNV²²⁹ byla radou ONV Havlíčkův Brod dne 12. září 1968 schválena komise pro styk s armádami Varšavské smlouvy ve složení: tajemník okresního národního výboru (předseda komise), náčelník okresního oddělení veřejné bezpečnosti, náčelník okresní vojenské správy, sekretář komise obrany a velitel lidových milicí.²³⁰ Tajemníkem ONV byl v této době Jaroslav Pátek a náčelníkem OO VB major Jaroslav Sochor. Jméno náčelníka OVS se mi nepodařilo zjistit. Předsednictvo OV KSČ do této komise delegovalo podplukovníka Zdeňka Rákosníka (komise obrany) a B. Bastla (velitel okresního štábu lidových milicí).²³¹

Skupina se scházela jednou až dvakrát týdně a průběžně informovala členy rady ONV a POV KSČ o vztahu mezi obyvatelstvem města a

²²³ Jaroslav Hejkal stále žije, bydlí v Praze. Moji prosbu o sdělení svých vzpomínek na práci v Cestě Vysočiny ale odmítl. Řekl pouze tolik, že byl v srpnu 1968 na návštěvě u své matky a do novin napsal jen několik sloupků, a proto o ničem dalším neví. SÍGL, M. (ed.): *Almanach českých novinářů 1989 - 2008*. Praha: Libri, 2008. s. 302.

²²⁴ CARDOVÁ, H.: Není ráno jako ráno. *Cesta Vysočiny*, 5. 9. 1968, č. 14, s. 2.

²²⁵ Rozhovor s pamětníkem pí Miluší Menšíkovou (12. března 2012).

²²⁶ MENŠÍK, M.: Někteří už chyběli. *Cesta Vysočiny*, 3. 4. 1990, č. 14, s. 3.

²²⁷ SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 50, Schůze 3. 6. 1970, s. 12 - 13.

²²⁸ MLEJNEK, J.: *Nelegendy o malých inkvizitorech*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Hejkal, 2005. s. 45.

²²⁹ SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 47, Schůze 4. 9. 1968, s. 6.

²³⁰ SOkA HB, f. ONV HB, Rada ONV 1968, kniha č. 64, Schůze 12. 9. 1968, s. 11.

²³¹ SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 47, Schůze 4. 9. 1968, s. 10.

okupačními silami v okolí.²³² Sdělení této komise jsou zajímavým pramenem pro ukázkou vzájemných vztahů mezi obyvatelstvem ČSSR a polskými i sovětskými jednotkami na okrese.

Zprávu o informacích zjištěných komisí pro styk s cizími vojsky přinesl dne 26. září také místní tisk. Můžeme si proto udělat obrázek, jaké otázky byly konkrétně řešeny. „V minulém týdnu se opět sešli členové komise ONV [...] a jednali o situaci na okrese. Konstatovali, že se situace dále normalizuje. Polské jednotky uvolnily silnici Lípa - Šmolovy a přesunuly se do katastru obce Kojetín. Tím vyšlo velení vojsk vstříc našim požadavkům. Komise se dále zabývala zabezpečením normálního chodu života v Kojetíně a osadách Pouch a Jahodov. S velením [...] dohodla zabezpečení provozu veřejných dopravních prostředků [...] přes prostor, v němž jsou jednotky soustředěny. Mezi našimi občany se v posledních dnech objevily zprávy, že přítomnost polských jednotek na území okresu zapříčiňuje nedostatek vody a masa v Havlíčkově Brodě, že způsobily velké škody v zemědělství, že [...] vojáci rozstříleli doktoru z České Bělé pneumatiky apod. [...] tyto zprávy byly prošetřovány a zjištěno, že neodpovídají skutečnosti. [...]“²³³

V interních materiálech havlíčkobrodských orgánů ONV a POV KSČ jsou však zaznamenána i další zajímavá zjištění. Ačkoliv byl vojáky PLR konstatován klid našich lidí, i tak došlo například k plivání po příslušnících polské armády²³⁴ nebo k výkřikům „Vy svině polský.“²³⁵ Oboje z brodské ekonomické školy. Mimo toho byl na okupační komandaturu doručen leták s polsky psaným textem „Nestřílejte naše děti!“ Vojáci se nad tím údajně pozastavovali s tím, že zde přece do nikoho nestřílí.²³⁶

Dále bylo zjištěno, že příslušníci Varšavské smlouvy většinou nerespektují naše dopravní značky, především přednost v jízdě. Na tuto skutečnost bylo československou veřejnost nutno stále upozorňovat. Naštěstí

²³² SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 47, Schůze 25. 9. 1968, s. 12.

²³³ Opět poplašné zprávy. *Cesta Vysočiny*, 1. 10. 1968, č. 18, s. 1.

²³⁴ SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 47, Schůze 25. 9. 1968, s. 5.

²³⁵ Tamtéž, s. 12.

²³⁶ Tamtéž.

však nedošlo na okrese k žádné dopravní nehodě mezi domácím obyvatelstvem a cizími vojsky, která by byla zaviněna okupanty.²³⁷

„[...] Jako další - bylo upozorněno, že sovětští vojáci, kteří jsou na Melechově dochází do okolních míst k zábavám ozbrojeni. [...] byl navštíven velitel, který byl velmi seriózní - uvedl, že vojáci mají přísný zákaz chodit na zábavy - slíbil, že se na tuto otázku podívá. [...]“²³⁸

Závěrem jednání bylo Jaroslavu Pátkovi uloženo zpracovat celkovou zprávu o škodách způsobených pobytem cizích vojsk na okrese Havlíčkův Brod.

Mezitím došlo k dohodě i na mezinárodní úrovni, a proto na základě podpisu Smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR z 16. října 1968 bylo realizováno stažení většiny sovětských a všech nesovětských jednotek z území státu.²³⁹ V Československu zůstala pouze vojska SSSR v určeném počtu 75 000 mužů.

V souvislosti s touto smlouvou nelze nezpomenout na její ratifikaci v Národním shromáždění dne 18. října 1968.²⁴⁰ Poslanci tehdy vyjádřili svůj názor na text dohody. Pouze čtyři zástupci lidu s dokumentem veřejně nesouhlasili, dalších deset se hlasování zdrželo. Mezi těmi, kteří zvedli ruku proti - Františkem Krieglem, Boženou Fukovou, Františkem Vodsloněm - byla i Gertruda Sekaninová - Čakrtová (1908 - 1986).

Narodila se v Budapešti jako G. Stiassná. Její rodiče pocházeli z Německého Brodu, kam se i s ní krátce po jejím narození vrátili. Roku 1927 úspěšně absolvovala zdejší gymnázium. Již během středoškolských studií ji oslovily myšlenky socialismu. Následovala studia práv na pražské Karlově univerzitě. Kvůli svému židovskému původu prošla během druhé světové války ghettem Terezín a táborem Osvětim.

Po osvobození začala pracovat na ministerstvu zahraničních věcí v Praze. Zde prožila i bouřlivou dobu stranických čistek. V šedesátých letech

²³⁷ SOKA HB, f. OV KSČ HB, kart. 18, Schůze 25. 10. 1968, s. 36.

²³⁸ Tamtéž, s. 13.

²³⁹ Text dohody viz Smlouva mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republik o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky. *Rudé právo*, 19. 10. 1968, č. 287, s. 1 - 2.

²⁴⁰ BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. s. 265 - 267.

byla zvolena do Národního shromáždění. Při jednání tohoto orgánu dne 18. října 1968 argumentovala především problematickým časovým určením smlouvy o pobytu sovětských vojsk. „Dočasnost“ byl přeci jen vcelku nekonkrétní pojem. Ostatně poslechněme si samotnou G. Sekaninovou, proč dohodu odmítla podpořit: „[...] Na otázku, proč hlasovala proti smlouvě, odpověděla, že smlouva neobsahovala to, co považovala za nejdůležitější. Totiž ustanovení o termínovaném a úplném odchodu vojsk z našeho území. (Následoval jeden z nejdelších potlesků večera, 40 vt.[eřin]). [...]“²⁴¹

Za svůj čin samozřejmě musela nést i důsledky. A ty na sebe nenechaly dlouho čekat. V roce 1969 byla činnost a smýšlení G. Sekaninové posuzována stranickou disciplinární komisí, která mimo jiné konstatovala: „[...] [G. Sekaninová] ve svých postojích i písemném vyjádření popírá základní normy stranického života zejména tím, že komunisté mají právo uplatňovat svůj menšinový názor a upírá právo vrcholným stranickým orgánům uplatňování vedoucí úlohy strany ve státních orgánech. [...]“²⁴² Následně byla vyloučena z KSČ. Podepsala Chartu 77 a v roce 1978 stála u zrodu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (zkráceně VONS). Zemřela v prosinci 1986.²⁴³ Je další z nemnoha lidí se vztahem k havlíckobrodskému okresu, kteří zasáhli do srpnových událostí v nadregionálním měřítku.

Smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR však byla i přes odpor veřejnosti a části politických zástupců lidu přijata. Opatření pro odchod armád následovala bez váhání. Ministr národní obrany PLR dne 23. října 1968 přikázal veliteli 2. armády, aby do 11. listopadu vyvedl polské jednotky z Československa a rozpustil velitelství posádek. Dne 12. listopadu 1968 v 7:00 překročil hranice poslední transport stahujících se jednotek PLR.

V rámci operace Dunaj působili Poláci na území Československa osmdesát čtyři dnů.²⁴⁴ Během této doby zemřelo při mimořádných událostech

²⁴¹ Jak to bylo na Žofíně 13. XI. *Mladý svět*, 1968, č. 46, s. 29.

²⁴² NA ČR Praha, f. ÚV KSČ 1945 - 1989, Sekretariát 1966 - 1971, sv. 38, a. j. 63 (Výsledek disciplinárního řízení se s. G. Sekaninovu - Čákrťovou), s. 12.

²⁴³ PERNES, J.: *Komunistky s fanatismem v srdci*. 1. vyd. Praha: Brána, 2006. s. 175 - 198.; JINDROVÁ, A.: Pohnuté osudy Gertrudy Sekaninové Čákrťové. *Apel*, 2010, č. 2, s. 6 - 7.

²⁴⁴ PIOTROWSKI, P.: Účast Polské armády na intervenci v Československu. In BLAŽEK, P. - KAMÍNSKI, L. - VÉVODA, R.: *Polsko a Československo v roce 1968*. Praha: Dokořán a ÚSD AV ČR, 2006. s. 152.

deset jejich vojáků a dva od svých jednotek zběhli. Rukou polských ozbrojenců zahynuli dva občané ČSSR a čtyři byli zraněni.²⁴⁵

Z Havlíčkobrodská se všechny okupační jednotky odsunuly do 5. listopadu 1968.²⁴⁶ „[...] Z okresu postupně odjela vojska polské armády, která měla stanoviště v katastru obce Kojetín i dislokovaná jednotka sovětské armády z Melechova. Uvolněny byly i místnosti vyčleněné v Havl. Brodě pro důstojníky štábu polské armády.“²⁴⁷ Cizí vojáci ale nedaleko Brodu přesto zůstali. Od 2. do 15. října 1968 byl pro potřeby okupantů uvolněn muniční sklad v Bílku u Chotěboře. Následně zde až do počátku devadesátých let sídlila sovětská posádka.²⁴⁸

Koordinační komise ONV Havlíčkův Brod pro styk s cizími vojsky vypracovala celkovou zprávu o škodách a chování okupantů v okrese, kterou představila 12. prosince 1968 na schůzi rady ONV (18. prosince 1968 bude s dokumentem seznámeno i předsednictvo OV KSČ²⁴⁹). Současně byla tato komise zrušena.²⁵⁰

Výše uvedený spis představuje zajímavý zdroj informací, protože obsahuje i celkové vyčíslení škod způsobených pobytem Poláků „[...] a menší jednotky sovětské armády. [...]“²⁵¹ Jedná se o sumu 1 264 807 Kčs a 33 h.²⁵² Hodnoty škod jsou sestaveny pouze na základě hlášení podniků a družstev. Sami členové komise přiznávali, že v některých případech se zřejmě jednalo o přemrštěná čísla. Navíc z velkých závodů na území okresu, jako na příklad Pleas nebo Chotěbořské strojírny, nebylo započítáno nic. Škoda podniků z důvodu ušlého zisku v důsledku vstupu vojsk byla odhadována na asi

²⁴⁵ PAJÓREK, L.: Účast polské armády na operaci DUNAJ. *Historie a vojenství*, 1996, č. 1, s. 85.

²⁴⁶ Polská armáda odjížděla z okresu několika vlakovými transporty směrem na Lichkov ve dnech 21. až 26. října 1968. VÚA Praha, f. MNO 1968, kart. 253, „Všeobecný plán přepravy“.

²⁴⁷ Cizí vojska opustila okres. *Cesta Vysočiny*, 5. 11. 1968, č. 23, s. 1.

²⁴⁸ VÚA Praha, f. MNO 1968, kart. 42, 1/2 (Harmonogram uvolňování posádek ČSLA pro sovětská vojska), s. 5.; JANÁČEK SOBĚNOVSKÝ, K.: *Vojno, povoll!*. Sobíňov: Soukromý tisk, 2005. s. 14.

²⁴⁹ SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 47, Schůze 18. 12. 1968.

²⁵⁰ SOkA HB, f. ONV HB, Rada ONV 1968, kniha č. 65, Schůze 12. 12. 1968.

²⁵¹ Tamtéž, Informativní zpráva pro předsednictvo OV KSČ dne 20. 11. 1968, s. 1.

²⁵² SOkA HB, f. ONV HB, Rada ONV 1968, kniha č. 65, Schůze 12. 12. 1968, Informativní zpráva pro předsednictvo OV KSČ dne 20. 11. 1968, s. 2 - 3.

dvanáct milionů korun.²⁵³ Tuto částku je samozřejmě nutné ke škodám připočítat také.

Při bližším pohledu na jednotlivé položky je jasné, že naprostá většina škod je hospodářského charakteru: prostoje v zemědělských pracích, poškození komunikací, zničení lesního porostu a neuhrazený odběr elektrické energie. V seznamu najdeme však i takovou kuriozitu, jakou je fakturování „Koupání vojska“²⁵⁴ od komunálních služeb za 32 Kčs.

Objevuje se zde však i několik položek, které se vztahují k místnostem v budově státní spořitelny. Odběr vody a proudu, nájem a malířské práce.²⁵⁵ Zřejmě se jedná o prostory, ve kterých byl umístěn štáb polských vojsk.

Zpráva dále hovoří o prohřešcích proti pořádku ze strany okupačních sil.²⁵⁶ Komisi byly zjištěny dvě dopravní nehody sovětských automobilů u obce Rybníček (pouze materiální škody). Oba případy nebyly šetřeny veřejnou bezpečností, byla pouze vyrozuměna sovětská strana.

Dále došlo k vyloupení dvou rekreačních chat v katastrech obcí Dolní Krupá a Michalovice. Oba incidenty byly prošetřovány, ale do vypracování citované zprávy nebyly dosud uzavřeny.

Závěrem bylo konstatováno, že na dobrém chování cizích vojsk měli zásluhu především jejich velitelé, kteří dbali o celkovou kázeň svých podřízených.²⁵⁷

Dokumenty vzniklé činností bezpečnostních orgánů ČSSR ale připomínají ještě několik dalších incidentů, které však ve výše uvedené zprávě obsaženy nejsou. Můžeme pouze spekulovat, z jakého důvodu se do výčtu nedostaly.

²⁵³ SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 18, Schůze 25. 10. 1968, s. 14.

²⁵⁴ SOkA HB, f. ONV HB, Rada ONV 1968, kniha č. 65, Schůze 12. 12. 1968, Informativní zpráva pro předsednictvo OV KSČ dne 20. 11. 1968, s. 2.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 1 - 2.

²⁵⁶ Pro republikový kontext trestné činnosti okupantů viz BÁRTA, M. - CVRČEK, L. - KOŠICKÝ, P. - SOMMER, V.: *Oběti okupace: Československo 21. 8. - 31. 12. 1968*. 1. vyd. Praha: ÚSTR ČR, 2008. s. 11 - 20.; FAJMON, H.: *Sovětská okupace Československa a její oběti*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.

²⁵⁷ O vcelku slušném chování polské armády hovoří i řada místních kronik. ŠIKULA, M.: *Kronikáři obcí okresů Havlíčkův Brod a Žďár nad Sázavou v letech 1968 - 1969. Východočeské listy historické*, 2009, č. 26, s. 115.

Zaznamenan je případ ze dne 30. srpna 1968,²⁵⁸ kdy byl příslušníky polské armády zadržen MUDr. Vladimír Ježek (nar. 1929) z Havlíčkovy Borové, který se pohyboval v místech, kde byly umístěny cizí jednotky. Měl zde provádět hygienické šetření.²⁵⁹ Poláky byl však zadržen pro podezření z rozdávání letáků. Následovaly cca tři hodiny nuceného pobytu u okupantů. Když se obvinění nepotvrdilo, byl MUDr. Ježek s omluvou propuštěn.

Dalším trestným činem cizích armád bylo obsazení skladu národního podniku Benzina ve Šlapanově dne 27. srpna²⁶⁰ v 18:00. Sovětští vojáci tvrdili, že se jedná o zásoby Varšavské smlouvy a po celou dobu pobytu odebírali naftu pro své jednotky.²⁶¹

Podstatnější než finanční byly ale ztráty morální. O stavu společnosti hovoří výmluvně i následující řádky ze zprávy o poměrech v Národní frontě: „[...] Srpnové události poněkud ochladily ‚horké hlavy‘ nových členů - progresivních ?, přes to dochází na schůzích těchto stran i v těchto dnech k protikomunistickým projevům (u ČSS měl ostrý výpad člen z Chotěboře ... ‚zrádci Svoboda a Dubček apod.‘) [...]“²⁶² Zpráva dále hovoří i o stavu mezi mladými lidmi: „[...] Mezi mládeží jsou stále živé protisovětské tendence pěstované některými proudy obrodného procesu a znásobené příchodem vojsk pěti zemí na naše území. Funkcionáři klubu mládeže, Junáka i dalších mládežnických organizací se sice snaží vést mládež k manuální pomoci v zemědělství i závodech, dále k zábavné činnosti apod., ale výchovná práce je zatím bezúspěšná - těžko se vyrovnává mládež se současnou realitou, považuje se být zaskočena, vytýká starší generaci, že zavinila hospodářský úpadek a tím pro mladé ponechala jen dřinu. [...]“²⁶³

I (ne)činnost SČSP je v dokumentu reflektována. O krizi svědčí i úvahy o potřebě takového svazu „[...] Nástupem vojsk [...] na naše území přestala

²⁵⁸ ABS Praha, „Zpráva o případech zadržování československých občanů příslušníky cizích vojsk od 21. 8. 1968.“ [online]. Dostupné z URL: <<http://www.ustrcr.cz/cs/zpravy-o-okupaci>>. [Citováno 24. 3. 2011], s. 19, č. 90.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 25, č. 117.

²⁶⁰ SOKA HB, f. OV KSČ HB, kart. 18, Schůze 27. 8. 1968, s. 4.

²⁶¹ ABS Praha, „Dokumentace vybraných případů jiných trestných činů (...) kterých se v době od 21. 8. 1968 dopustili příslušníci cizích vojsk na území ČSSR.“ [online]. Dostupné z URL: <<http://www.ustrcr.cz/cs/zpravy-o-okupaci>>. [Citováno 24. 3. 2011], s. 4.

²⁶² SOKA HB, f. OV NF HB, kart. 32, Zprávy o situaci v okrese 1968, s. 56.

²⁶³ Tamtéž.

jakákoliv práce odboček [...] V současné době se na sekretariátě SČSP sbírají a ukládají členské legitimace a movitý materiál z odboček. Na obnovení činnosti SČSP se vůbec nepomýšlí, snad nějaká jiná forma přátelství k socialistickým zemím [...] by mohla mít pro budoucno nějakou vyhlídku, ale asi jen bez individuálního členství.“²⁶⁴

Pomoci ke zbavení antisocialistického a antisovětského bacilu měli i vojáci, kteří na podzim roku 1968 přišli do Havlíčkova Brodu založit posádkové velitelství - komandaturu.

Příslušníci sovětské armády se dostavili do města s požadavkem uvolnění místností v listopadu 1968. Jednalo se o další pokus SSSR jak získat dohled nad okupovaným územím. „[...] Zesílila však snaha [...] vybudovat ucelenou síť komandatur, umožňující kontrolu všech významnějších míst v Československu [...] Podle smlouvy o pobytu sovětských vojsk měli Sověti zřizovat komandatury jen v místě sovětských posádek. [...]“²⁶⁵

Jak již víme, v okresním městě žádný útvar cizích vojsk nezůstal. Věděli to i vojáci ze SSSR. Argumentovali ale tím, že v blízkosti jsou umístěny různé sklady armádního materiálu.²⁶⁶ Proto v oblasti zůstane menší vojenské velitelství pro udržení klidu a kázně mezi transporty, které do těchto skladišť jezdí.²⁶⁷ Skutečnou činností posádkových velitelství však bylo navazování styků s místními občany, sledování tisku a dohlížení na pořádek v oblasti.²⁶⁸

Sověti se s žádostí o prostory nejprve obrátili na OV KSČ a ONV, zde s nimi však odmítli jednat²⁶⁹ a poslali je mimo město. Prý ať sídlí v lese.²⁷⁰ To zřejmě trvalo několik dní. Poté se vojáci dostavili za brodským náčelníkem

²⁶⁴ Tamtéž, s. 57.

²⁶⁵ MADRY, J.: *Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 - 1970 a role ozbrojených sil*. Praha: ÚSD AV ČR, 1994. s. 21.

²⁶⁶ Zřejmě myšlen muniční sklad v Bílku nedaleko Chotěboře.

²⁶⁷ BENČÍK, A. - KOL.: *Vojenské otázky československé reformy 1967 - 1970*. 1. vyd. Praha, Brno: Doplněk, ÚSD AV ČR, 1999. s. 95 (Dopis náčelníka generálního štábu K. Rusova ze dne 18. 11. 1968 předsedovi vlády O. Černíkovi o sovětských požadavcích na zřizování dalších vojenských komandatur).

²⁶⁸ BENČÍK, A. - KOL.: *Vojenské otázky československé reformy 1967 - 1970*. 1. vyd. Praha, Brno: Doplněk, ÚSD AV ČR, 1999. s. 65 - 66 (Informace sekretariátu místopředsedy vlády F. Hamouze ze dne 2. 10. 1968 pro předsedu vlády O. Černíka o zřizování sovětských komandatur).

²⁶⁹ TOMEK, P.: *Okres na východě 1960 - 1989*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008. s. 49 - 50.

²⁷⁰ SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 50, Schůze 13. 5. 1970, s. 90.

oddělení státní bezpečnosti majorem Jaroslavem Rusem. „[...] Dne 7. listopadu 1968, kdy přišli do okresu vojska Sovětské armády, navštívil mě s. major Tuměnko a s. kpt. Iljev v mé kanceláři a žádali mě o pomoc, která měla spočívat v ubytování [...] komandatury. Při této své žádosti mně předložil doklad, který pojednával o zřízení komandatury v Havlíčkově Brodě. [...] Přesto mě s. mjr. Tuměnko žádal o pomoc a znovu zdůrazňoval nezájem vedoucích funkcionářů a dále podotkl, že již 4 dny jezdí s vojáky do lesů kolem H. Brodu a nyní že nastávají mrazy a že má obavy o jejich zdraví. [...]“²⁷¹

Po delším jednání nakonec J. Rus sovětské vojáky ubytoval v zbrusu nové budově ministerstva vnitra v Husově ulici, která od 1. července 1968 sloužila veřejné bezpečnosti, okresnímu soudu a OV KSČ.²⁷² „[...] Když jsem naváděl auto sovětské komandatury na dvůr objektu, byl jsem napadán náčelníkem autoreferátu npor. Linhartem, který na mě křičel, že tady tyto vozy stát nebudou. Nato jsem mu sprostě vynadal a vozy jsem zaparkoval. [...]“²⁷³

Zde umístění vojáci byli často zváni jako čestní hosté na všemožné akce pořádané ve městě i blízkém okolí.²⁷⁴ Rovněž byly konány besedy o kontrarevoluci z let 1968 až 1969. Místo ale bylo i pro kulturu. Velké oblibě se mezi okupačními vojáky těšila na příklad domácí recitační soutěž Puškinův památník. V rámci tohoto podniku chodili na sovětskou komandaturu recitovat gymnazijní žáci a vždy prý sklidili velký úspěch.²⁷⁵

Nechtěl bych jakkoliv snižovat umělecké kvality studentského přednesu, ale je otázkou, zda mladé vojáky zajímalo pouze mluvené slovo. Na několika dochovaných snímcích z těchto a podobných návštěv lze často vidět

²⁷¹ TOMEK, P.: *Okres na východě 1960 - 1989*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008. s. 49 - 50.

²⁷² SOkA HB, f. MěstNV HB, kniha č. 103 (Kronika města HB), s. 538.

²⁷³ TOMEK, P.: *Okres na východě 1960 - 1989*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008. s. 50.

²⁷⁴ Z celé řady akcí se zúčastnili např. oslav Dne sovětské armády a námořních sil v únoru 1969 (SOkA HB, f. OV KSČ HB, kart. 48, Schůze 26. 2. 1969, s. 31 - 32.), zasedání okresního výboru Svazu protifašistických bojovníků v lednu 1970 (Jasně stanovisko odbojářů. *Cesta Vysočiny*, 20. 1. 1970, č. 3, s. 1.) nebo zasedání Svazu žen v březnu 1970 (Z okresního aktivu žen. *Cesta Vysočiny*, 17. 3. 1970, č. 11, s. 1.).

²⁷⁵ Rozhovor s pamětníkem pí Marií Kotoulkovou.

hrstku sovětských vojáků obsypaných místními studentkami.²⁷⁶ Není proto jisté, zda onen velký úspěch a opakované žádosti o návštěvu na komandatuře lze připsat na vrub pouze dobré recitaci poezie nebo i příjemnému vzhledu mladých dam.

Príslušníci okupační armády umístění v Havlíčkově Brodě byli na české normalizační poměry v mnoha názorech vcelku odvážní. Například když se jich několik pedagogů z brodského gymnázia zeptalo, co si myslí o československých volbách, vcelku bez okolků vojáci odpověděli: „A vy si skutečně myslíte, že vaše volby jsou svobodné?!“²⁷⁷ Nebo když se jiný gymnazijní kantor tázal na jejich názor na Stalina a jeho dobu, odpověděli mu v duchu XX. sjezdu KSSS z roku 1956, na kterém bylo mluveno o Stalinových zločinech.²⁷⁸

Sovětské velitelství si i přes úzký styk s místním obyvatelstvem do určité míry žilo vlastním životem. Dokladem může být i následující příspěvek přednesený na plénu OV KSČ dne 12. prosince 1968: „[...] Oni zdůvodňují svou přítomnost tím, že komandatura není pouze pro H. Brod, má širší působnost než teritorium havlíčkobrodského okresu. Oni zřejmě pokyny pro svou činnost mají, my nemáme nic. Územní orgán by měl vysvětlit, proč zde sovětští vojáci jsou, aby nedocházelo k neustálemu napětí. Oni zde myslím nikomu nic zlého nedělají. Je třeba vysvětlit lidem, že nevykupují v našich obchodech (není tím zaviněn nedostatek některého zboží). [...]“²⁷⁹

Ačkoliv jsme viděli, že příslušníci sovětské armády sídlili v budově ministerstva vnitra v Husově ulici,²⁸⁰ v paměti brodských občanů jsou

²⁷⁶ KOL.: *Almanach k 250. výročí založení GHB*. Havlíčkův Brod: Přípravný výbor oslav, 1985. s. 117.

²⁷⁷ Rozhovor s pamětníkem pí Marií Kotoulkovou.

²⁷⁸ Rozhovor s pamětníkem p. Josefem Balounem.

²⁷⁹ SOKA HB, f. OV KSČ HB, kart. 18, Schůze 12. 12. 1968, s. 2 - 3.

²⁸⁰ Zcela jistě ještě na konci března 1969 během tzv. „hokejových událostí.“ Tehdy po vítězství československých hokejistů nad družstvem SSSR došlo po celé republice k bouřlivým oslavám, které na některých místech vyústily k nepřátelským projevům vůči okupantům. Nutno poznamenat, že oslavy v Havlíčkově Brodě byly bouřlivější než jinde. A to především z důvodu, že ve vítězném družstvu bylo i několik hokejistů původem z Brodu (oba bratři Holíkové, J. Augusta, J. Suchý). POVOLNÝ, D.: Hokejové události v březnu 1969 z pohledu ČSLA. *Historie a vojenství*, 2010, č. 3, s. 74. Z místních pramenů např. SOKA HB, f. OV KSČ HB, kart. 48, Schůze 3. 4. 1969, s. 2.

především spjati s vilou v městském parku u rybníka Hastrman. Vzpomínky se často shodují na obrazu, kdy sovětští vojáci za touto vilou cvičili.²⁸¹

Komandatura v Havlíčkově Brodě údajně sídlila do počátku osmdesátých let, kdy se přesunula do Zdechovic.²⁸² Historik Prokop Tomek uvádí doložitelnost instituce minimálně do roku 1975. Po tomto datu se již dobové dokumenty o velitelství nezmiňují.²⁸³ Ve Zdechovicích byla ruská posádka dislokována až do odchodu sovětské armády z ČSFR počátkem devadesátých let.²⁸⁴

Naposledy se však ještě vraťme do počátků sedmé dekády dvacátého století, kdy současně s postupující normalizací šlo ruku v ruce také přehodnocení názoru na samotnou vojenskou invazi ze srpna 1968. I přes mnoho mrtvých a zraněných a i přes značné materiální škody, začala být okupace chápána jako to nejlepší, co mohlo Československou republiku potkat.

Dělo se tak i v Havlíčkově Brodě, kde bylo okresním výborem Svazu československo - sovětského přátelství dne 19. srpna 1970 navrženo doporučení pro státní orgány. V něm se žádalo, aby byl 21. srpen zařazen mezi významné dny ČSSR jako „Den plnění internacionální pomoci na obranu socialismu v ČSSR.“²⁸⁵ Tento návrh byl nadšeně²⁸⁶ přijat na plénu OV NF v říjnu 1970²⁸⁷ a následně byl zaslán ÚV KSČ, předsednictvu vlády ČSSR a ÚV NF.²⁸⁸ Jak s tímto návrhem naložili soudruzi v Praze, není známo. I přes

²⁸¹ Rozhovor s pamětníkem p. Tomášem Holendou (3. března 2012).

²⁸² Rozhovor s pamětníkem p. Miroslavem Vondrou.

²⁸³ TOMEK, P.: *Okres na východě 1960 – 1989*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008. s. 25. Viz také e-mailová korespondence mezi p. Tomkem a autorem v době od 3. 12. 2008 do 17. 12. 2008.

²⁸⁴ PECKA, J.: *Sovětská armáda v Československu 1968-1991*. 1. vyd. Praha: ÚSD AV ČR, 1996. s. 206.

²⁸⁵ O tom, že havlíkobrodský okres nebyl s podobným návrhem sám viz „[...] Politické akce zahajovala porada vedoucích tajemníků krajských výborů KSČ z 31. července [1969] [...] V diskuzi se objevily zprávy, že někteří vedoucí tajemníci okresů chystají oslavy srpna a dokonce i požadavky vyhlásit 20. [!] srpen za státní svátek. Podle G. Husáka však přehodnocovat okupaci na internacionální pomoc je nutno jen postupně. [...]“ MADRY, J.: *Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 – 1970 a role ozbrojených sil*. Praha: ÚSD AV ČR, 1994. s. 101.

²⁸⁶ SOKA HB, f. OV NF HB, kart. 32, Korespondence 1970, s. 51.

²⁸⁷ Dokumenty se v dataci rozcházejí. Buď se tak stalo 13. nebo 20. října 1970.

²⁸⁸ Přátelství k SSSR dokažme činy. *Cesta Vysočiny*, 25. 8. 1970, č. 34, s. 1.; SOKA HB, f. OV NF HB, kart. 32, Korespondence 1970, s. 55.

veškerou snahu se ani mně nepodařilo tuto otázku objasnit.²⁸⁹ Nejspíše návrh zapadl mezi mnoha dalšími rezolucemi, které centrálním orgánům přicházely.

Celý stranický aparát měl touto dobou mnohem důležitější práci. Právě probíhaly celospolečenské prověrky členů KSČ, které byly hořkou tečkou za událostmi jednoho až příliš horkého srpnového týdne roku 1968.

²⁸⁹ Nepomohlo jak prohledání zpřístupněných spisů centrálních orgánů v Národním archivu, tak ani písemné konzultování s pracovníky téže instituce.

10. Epilog

U silnice mezi Bílkem a Chotěboří leží již řadu let povalený pomník. Jeho vyleštěná deska dříve hlásala slovy v rudé azbuce o smrti několika lidí. Při návratu z pracovní brigády v Chotěbořských strojárnách zde v červenci 1969 zahynuli tři mladí muži.²⁹⁰ „[...]“ Jak jsem zjistil od očitého svědka, auto řídil opilý důstojník. Ve velké rychlosti nezvládl zatáčku z hlavní silnice na odbočku a vozidlo se převrátilo. Na místě zemřeli tři vojáci, další byli zraněni. [...]“²⁹¹ Zemřeli zde: Grigorij Petrovič Krivoručko (18 let), Boris Nikolajevič Sterlin (18 let) a Anatolij Fjodorovič Cirkov (20 let).²⁹² Tento zničený památník je jedinou připomínkou okupace sovětskou armádou na okrese Havlíčkův Brod.

Právě nad tímto kusem kamene svaleným do trávy se však vkrádá otázka, kdo je vlastně skutečnou obětí srpna 1968. Ti mrtví v „šuplíku“ okupanté nebo žijí v „kolonce“ českoslovenští občané? A nebo všichni, kteří se stali nástrojem v tragické hře svých vládců?

* * *

Sovětská vojska opustila území Československa až v roce 1991. V Havlíčkově Brodě se při té příležitosti uskutečnila malá oslava. Z náměstí byl přítom jako symbol odchodu okupantů odtažen skutečný tank. Obrněnec nebyl však sovětský, ale domácí. Město jej zapůjčilo z jihlavské vojenské posádky. Zvláštností bylo to, že jeho hlaveň byla přetřena na růžovo.

V souvislosti s koncem přes dvacet let trvající okupace padly i tyto slova tehdejšího starosty Tomáše Holendy: „[...]“ Ať chceme či nechceme, svým způsobem jsme spolupracovali všichni. Každý jinak, ale aktivních odpůrců byla nepatrná hrstka. Bylo to od nás všech velmi krátkozraké.

²⁹⁰ Pomoc sovětských vojáků. *Cesta Vysočiny*, 17. 6. 1969, č. 24, s. 1.

²⁹¹ JANÁČEK SOBĚNOVSKÝ, K.: *Vojno, povol!*. Sobíňov: Soukromý tisk, 2005. s. 14.

²⁹² Pomník je povalen textem dolů, proto jsou jména přepsána ze soupisu památníků sovětských vojáků na okrese. MV HB, JANDORA, J.: *Seznam míst s hroby a památníky sovětských vojáků a partyzánů na okrese Havl. Brod*. Strojopis, HB, 1975. s. 5.

Připomínám to i z toho důvodu, že i nyní se začíná objevovat podobná krátkozrakost, tendence k ústupu od ideálů celospolečenských změn, tendence k ústupu od radikální ekonomické reformy, příklon k názoru, že bylo lépe a podobně. [...] Rozhodně nás nečeká lehké období, to nikdo nesliboval, ani to nyní nikdo rozumný netvrdí. Ale říci, že se nic nezměnilo? To těžko může říci člověk, který se pozorně rozhlíží kolem sebe. [...] Doufám, že uneseme tíhu odpovědnosti, která plyne z naší svobody. Dovolím si tedy zakončit zprofanovaným, nicméně pěkným heslem. Ať žije svoboda.“²⁹³

²⁹³ HOLENDA, T.: Odcházejí. *Cesta Vysočiny*, 2. 7. 1991, č. 26, s. 1.

Závěr

Při rozhovorech s lidmi, kteří na vlastní kůži zažili srpen 1968, jsem se často dostal i k otázce, co pro ně osobně tato doba znamenala. Pro některé bylo tehdejší léto jen bezvýznamnou kapitolou, pro jiné časem, kdy se jim život navždy změnil. Na čem se ale většina pamětníků shodla, bylo to, že tragičtější než samotný vpád vojsk byly pro ně stranické prověrky během roku 1970.

Tehdy se vlastně poprvé začalo zkoumat chování jednotlivců během obrodného procesu ve straně i společnosti. Pro mnoho lidí však s neradostnými důsledky v podobě vyloučení z řad KSČ a následné ztráty zaměstnání. To vše často doprovázené i postihem celé rodiny. A to včetně dětí, kterým bylo, kvůli chování jejich rodičů, znemožněno pokračovat ve studiu na středních a vysokých školách.

Pokud můžeme na závěr této práce vyslovit názor, že samotná srpnová okupace měla pro obyvatele Havlíčkova Brodu mírnější průběh než na jiných místech republiky, následná normalizace poměrů již zasáhla do života většiny občanů. Události dalšího dvacetiletí by však vydaly na několik podobných prací. Proto nyní stručně zhodnoťme, co již bylo řečeno.

Do okresu Havlíčkův Brod přišla především vojska Polské lidové republiky. Samotné okresní město bylo okupanty kontrolováno až od přelomu 22. a 23. srpna 1968. Městem projelo několik vojenských kolon a polští vojáci se následně rozmístili v lesích u okolních vesnic. Úkolem cizí armády byla především kontrola místních vojenských posádek. Okupanté měli rovněž zabezpečit klid v oblasti své působnosti a vytvořit v Havlíčkově Brodě posádkové velitelství. Pro odpor místních politických činitelů se jim vojenský štáb podařilo ve městě ubytovat až v září 1968.

Mezitím se představitelé státu i komunistické strany snažili zabezpečit pořádek ve městě i v okolí. Na výzvu centrálních orgánů proběhla dne 23. srpna protestní stávka za odchod okupačních vojsk. Ve městě se podepisovaly petice na podporu legálních politických představitelů, tiskly se letáky i oficiální noviny místního okresního národního výboru.

Celé srpnové drama bylo ukončeno podpisem tzv. moskevského protokolu dne 26. srpna v nočních hodinách. Dokument byl tajný, československá veřejnost byla seznámena jen s obecným komuniké.

Výsledkem ovšem bylo, že cizí vojska na okrese ještě nějakou dobu zůstala. Podle dochovaných zpráv však velitelé okupačních jednotek vycházeli s orgány města v dobrém a sami měli zájem na udržení klidu a pořádku.

Cizí vojska opustila okres na přelomu října a listopadu 1968 na základě podpisu smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR. Ovšem i po tomto datu zůstaly na Havlíčkově Brodě menší jednotky okupatů. V nedalekém Bílku u Chotěboře byl pro Sovětský svaz uvolněn muniční sklad a v listopadu 1968 byla v Havlíčkově Brodě umístěna sovětská komandatura. Ta měla za úkol především kontrolovat situaci na okrese a navazovat styky s místním obyvatelstvem.

V závěru své práce připomínám ještě dvě zajímavé události spojené se zkoumaným tématem - tragickou nehodu sovětských vojáků u Bílku v roce 1969 a slavnost na havlíčkověbrodském náměstí při příležitosti odchodu posledního okupačního vojáka z ČSFR roku 1991.

V průběhu celého výkladu jsem se snažil i upozorňovat na osobnosti spjaté s městem, které zasáhly do dění i v celorepublikovém či dokonce mezinárodním měřítku. Byli to Oldřich Švestka, Miroslav Polreich, Vladimír Chadalík a Gertruda Sekaninová - Čakrtová.

O. Švestka byl podepsán pod tzv. zvacím dopisem, kterým byl Leonid Brežněv požádán o pomoc proti kontrarevoluci v ČSSR. O. Švestka za druhé světové války v Havlíčkově Brodě (tehdy ještě Německém Brodě) bydlel a po osvobození zde zastával několik veřejných funkcí.

Miroslav Polreich je brodským rodákem, pracovníkem československé rozvědky, který se v srpnu 1968 aktivně zúčastnil jednání Rady bezpečnosti OSN v New Yorku.

Vladimír Chadalík byl velitelem místní 4. vrtulníkové letky. Ráno 21. srpna odletěl do Spolkové republiky Německo, odkud se chtěl dostat do Jugoslávie. To se mu později skutečně podařilo. Ovšem v době, kdy celá „bělehradská akce“ končila a proto se následně opět vrátil do ČSSR.

Gertruda Sekaninová - Čákrtová byla poslankyně Národního shromáždění, která dne 18. října 1968 hlasovala proti projednávané smlouvě o dočasném pobytu sovětských vojsk na území Československé republiky. Patří mezi čtyři poslance tohoto orgánu, kteří pro smlouvu nezvedli ruku (dalších deset se hlasování zdrželo). G. Sekaninová - Čákrtová v Německém Brodě několik let bydlela a vystudovala zdejší gymnázium.

I když byl Havlíčkův Brod v „závětrí“ hlavních událostí a rozhodně nepatřil mezi oblasti, kde by docházelo k rozhodujícím dějům, je vidět, že prostřednictvím svých rodáků nebo dřívějších obyvatel velkou měrou přispěl k vývoji i na nejvyšší úrovni.

Těžiště mé práce však spočívá ve výkladu událostí tak, jak je prožívali běžní lidé v jednom okresním městě na českomoravské vrchovině. Nakolik se mi toto podařilo, musí už posoudit každý čtenář sám. Jedině pokud obsah tohoto psaní donutí někoho k vlastnímu přemýšlení o minulosti a z ní vyplývající současnosti, dostane mé snažení smysl. Jenom v případě, že se toto podaří, mělo cenu předloženou práci napsat.

Prameny a literatura

Prameny

Archivní prameny

- ABS Brno - Kanice, Personální depositář, ev. č. 605 (kádrové materiály M. Polreicha).
- ABS Praha, Dokumenty ze stránek www.ustrcr.cz.
- ABS Praha, Osobní svazek Miroslava Polreicha č. 38854.
- ABS Praha, Sv. reg. č. 6038, a. č. 10664, krycí jméno „LETEC“.
- ABS Praha, Sv. reg. č. 72837, a. č. A 32448, krycí jméno „EVA“.

- A ÚSD AV ČR, Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967 - 1970, „Zpráva o událostech let 1968 - 1970 v okrese Havlíčkův Brod“. Přibyslav, 1991.

- MV HB, Fotoarchiv, Srpen 1968.
- MV HB, JANDORA, J.: *Seznam míst s hroby a památníky sovětských vojáků a partyzánů na okrese Havl. Brod*. Strojopis, HB, 1975.

- NA ČR Praha, f. ÚV KSČ 1945 - 1989, č. f. 200, sv. 114 - 116.
- NA ČR Praha, f. ÚV KSČ 1945 - 1989, Předsednictvo 1966 - 1971, sv. 87, a. j. 137, b. 18.
- NA ČR Praha, f. ÚV KSČ 1945 - 1989, Sekretariát 1966 - 1971, sv. 38, a. j. 63.

- SOKA HB, f. GHB, kniha č. 23 (Kronika gymnázia).
- SOKA HB, f. MěstNV HB, kniha č. 8, 35, 36, 37, 68.
- SOKA HB, f. MěstNV HB, kniha č. 103 (Kronika města HB).
- SOKA HB, f. ONV HB, kniha č. 64, 65, 67, 71, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82.
- SOKA HB, f. OV KSČ HB, kart. 5, 6, 18, 19, 47, 48, 49, 50, 123, 218.
- SOKA HB, f. OV NF HB, kart. 24, 25, 32, 33, 34, 61.

- SOkA HB, f. Soudobá dokumentace, kart. 29 (Instrukce pro MNV).
- SOkA HB, f. Soudobá dokumentace, kart. 33 (Demokratizace 1968).
- SOkA HB, f. Soudobá dokumentace, kart. 39 (Tisk - plakáty 1968).
- SOkA HB, f. MNV Hurtova Lhota, kniha č. 1A (Kronika obce).
- SOkA HB, f. MNV Sázavka, kniha č. 2 (Kronika obce Smrdov).

- SOkA Jihlava, f. OV KSČ Jihlava, kart. 72.

- VÚA Praha, f. 4. vrtulníková letka.
- VÚA Praha, Kvalifikační listiny.
- VÚA Praha, f. MNO 1968, kart. 29, 30, 33, 35, 42, 185, 253.

- Archiv autora.

Tisk

- Apel: Zpravodaj Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých ČR, r. 2010.
- Bezejmenná, r. 1968.
- Cesta Vrchovinou, r. 2010.
- Cesta Vysočiny, r. 1964, 1968, 1969, 1970, 1972, 1990, 1991, 1992, 1998, 2008.
- Havlíčkobrodský deník, r. 2008.
- Jihočeská pravda, r. 1968.
- Květy, r. 1968.
- Mladá fronta DNES, 23. 8. 2004.
- Mladý svět, r. 1968.
- Nové Hradecko, r. 1968.
- Noviny Vysočiny, 10. 10. 1996.
- Pochodeň, r. 1968.
- Pravda, r. 1968.
- Práce, r. 1968.
- Reportér, r. 1968.

- Rudé právo, r. 1968.
- Zpravodaj ÚV Sdružení vojenská obroda, r. 1991.

Internet

- <http://www.radio.cz/cz/rubrika/special/konce-prazskeho-jara>
- <http://www.ustrcr.cz>
- <http://www.vrtulnik.cz>

Pamětníci

- **Josef Baloun** - pedagog, v letech 1956 až 1994 a 2000 až 2001 působil na gymnáziu v Havlíčkově Brodě. Vyučoval dějepis a angličtinu.
- **František Drašner** - regionální historik (1943 - 2006).
- **Miroslav Havelka** - nar. 1941. 21. srpna 1968 v letištních kasárnách v Havlíčkově Brodě. Spolupracovník Vladimíra Chadalíka. Za své postoje z roku 1968 postižen v dobách normalizace.
- **Tomáš Holenda** - V srpnu 1968 u rodičů v Havlíčkově Brodě. Signatář Charty 77. Po roce 1989 jedna z vůdčích osobností Občanského fóra v Havlíčkově Brodě. V letech 1990 až 1994 starosta Havlíčkova Brodu.
- **Marie Kotoulková** - pedagog, v letech 1971 až 2008 vyučovala na brodském gymnáziu základy společenských věd, český a ruský jazyk. Během invaze Varšavské smlouvy do ČSSR byla na letní škole v SSSR v Rostovu na Donu.
- **Pavel Kudrna** - V roce 1968 voják základní služby u vrtulníkové letky v Havlíčkově Brodě.
- **Zdeněk Mach** - nar. 1932. Působil v čs. armádě na různých funkcích. V srpnu 1968 důstojník 4. tankové divize dislokované v Havlíčkově Brodě. Roku 1971 vyhozen z armády.
- **Miluše Menšíková** - nar. 1939. Dlouholetá pracovnice havlíčkobrodské knihovny. Manželka Miroslava Menšíka, redaktora místního periodika Cesta Vysočiny.

- **Miroslav Polreich** - nar. 1931. Dlouhá léta pracoval v diplomatických a zpravodajských službách. Přímý účastník jednání Rady bezpečnosti OSN v New Yorku v srpnu 1968.
- **Evžen Štáfl** - regionální fotograf a aktivní člen Junáka (1923 - 2011).
- **Václav Šulc** - nar. 1940. V srpnu 1968 příslušník spojovací jednotky dislokované na letišti v Havlíčkově Brodě. Na počátku sedmdesátých let vyhozen z ČSLA.
- **Jaroslav Vaněk** - pedagog, během let 1951 až 1975 a 1990 až 1996 byl zaměstnán na gymnáziu v Havlíčkově Brodě. Vyučoval český, německý a ruský jazyk. V srpnu 1968 kronikář gymnázia.
- **Miroslav Vondra** - pedagog, od roku 1966 působil na havlíkobrodském gymnáziu. Vyučoval matematiku a fyziku. Svou školskou kariéru zde ukončil roku 2006. Zemřel roku 2011.

Televizní pořady

- Tady a teď plus, r. 1999.
- Neznámí hrdinové, r. 2009.

Vydané prameny

- ADAM, P. - PAVLÍČEK, S. (eds.): *Pamětní knihy města Chotěboře*. 2. díl. Chotěboř: Město Chotěboř, 2010. ISBN 978-80-87330-05-0.
- BENČÍK, A. - KOL.: *Vojenské otázky československé reformy 1967 - 1970*. 1. vyd. Praha, Brno: Doplněk, ÚSD AV ČR, 1999. ISBN 80-7239-055-4.
- FUČÍK, B.: *Náš dík patří tobě, Komunistická strano Československa*. Havlíčkův Brod: Okresní zemědělská správa Havlíčkův Brod, 1979.
- FUČÍK, B. - SVOBODOVÁ, J.: *Listy z kroniky našeho času*. Chotěboř: Chotěbořské strojírně, 1975.
- HART, I.: *Havlíkobrodsko 50 let pod vedením KSČ*. Havlíčkův Brod: Okresní kulturní středisko, 1971.
- HOPPE, J.: *Pražské jaro v médiích: Výběr z dobové publicistiky*. 1. vyd. Praha: ÚSD AV ČR, 2004. ISBN 80-7285-039-3.

- KOL.: *260 let Gymnázia v Havlíčkově Brodě*. Havlíčkův Brod: Přípravný výbor oslav, 1995.
- KOL.: *Almanach k 250. výročí založení GHB*. Havlíčkův Brod: Přípravný výbor oslav, 1985.
- KOL.: *Brodský kaleidoskop*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Město Havlíčkův Brod, Tiskárny Havlíčkův Brod, 2001. ISBN 80-238-7352-0.
- KOL.: *Gymnázium Havlíčkův Brod 1735 - 2010*. Havlíčkův Brod: Gymnázium Havlíčkův Brod, 2010. ISBN 978-80-254-8059-5.
- KOL.: *Sedm pražských dnů: 21. - 27. srpen 1968 Dokumentace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0237-5.
- PECKA, J.: *Spontánní projevy Pražského jara 1968 - 1969*. 1. vyd. Praha, Brno: Doplněk, ÚSD AV ČR, 1993. ISBN 80-85270-19-6.
- SÍGL, M. (ed.): *Almanach českých novinářů 1989 - 2008*. Praha: Libri, 2008. ISBN 978-80-7277-356-5.
- *K událostem v Československu*. 1. vyd. Moskva: Tisková skupina sovětských žurnalistů, 1968.

Vzpomínky

- DIENSTBIER, J. - LÁNSKÝ, K. - ŠILHÁN, V. - ŠIMON, B.: *Srpen 1968*. 1. vyd. Praha: Práce, 1990. ISBN 80-208-0028-X.
- DRAŠNER, F.: *Vzpomínka na rok 1968 a 1969*. Nepublikováno.
- HÁJEK, J.: *Paměti*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997. ISBN 80-85864-26-6.
- CHRASTIL, S. - NOVOTNÍK, J.: *Vojáci, kteří neztratili svou čest*. 1. vyd. Praha: AVIS, 2002. ISBN 80-7278-166-9.
- KOWALSKI, L.: *Kryptonim „Dunaj“*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1992. ISBN 83-05-12600-5.
- MALEČEK, S. (ed.): *Byli jsme při tom*. Praha: Klub novinářů Pražského jara 68, 1993.
- MLEJNEK, J.: *Nelegendy o malých inkvizitorech*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Hejkal, 2005. ISBN 80-86026-33-7.

- NOVOTNÍK, J. - HORÁK, V.: *Vojáci, kteří neztratili svou čest*. 2. díl. Vojenské sdružení rehabilitovaných, 2004. ISBN 80-239-2845-7.
- RAMPA, M. - RODR, J. (eds.): *Jdi domů, Ivane!*. Hradec Králové: Vydavatelství a nakladatelství novinářů Hradec Králové, 1990. ISBN 80-900133-0-4.
- SÍGL, M.: *Události pravdy, zrady, nadějí*. 1. vyd. Třebíč: Akcent, 2009. ISBN 978-80-7268-659-9.

Literatura

- BÁRTA, M. - CVRČEK, L. - KOŠICKÝ, P. - SOMMER, V.: *Oběti okupace: Československo 21. 8. - 31. 12. 1968*. 1. vyd. Praha: ÚSTR ČR, 2008. ISBN 978-80-87211-01-4.
- BENČÍK, A.: *Dvacátý první srpen 1968*. 1. vyd. Praha: Tvorba, 1990.
- BENČÍK, A.: *Operace „Dunaj“: Vojáci a Pražské jaro 1968*. Praha: ÚSD AV ČR, 1994. ISBN 80-85270-33-1.
- BENČÍK, A.: *V chapadlech kremelské chobotnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1617-9.
- BLAŽEK, P. - KAMIŇSKI, L. - VÉVODA, R.: *Polsko a Československo v roce 1968*. Praha: Dokořán, ÚSD AV ČR, 2006. ISBN 80-7363-103-2.
- DRAŠNER, F.: *Havlíčkobrodský poutník*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Martina Krejčířiková, 2006. ISBN 80-293-7959-0.
- DRAŠNER, F.: *Jak město ke svému čtvrtému názvu přišlo*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: František Drašner, 2005. ISBN 80-903451-1-5.
- DURMAN, K.: *Útěk od praporů*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-672-4.
- FAJMON, H.: *Sovětská okupace Československa a její oběti*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-048-9.
- FIDLER, J.: *21. 8. 1968 Okupace Československa*. 1. vyd. Praha: Havran, 2003. ISBN 80-86515-35-4.

- FOJTEK, V.: „Uplatňovat zdrženlivost.“ Reakce Washingtonu na československou krizi v roce 1968. *Český časopis historický*, 2008, č. 3, s. 562 - 597.
- FRŇKA, F.: Kancelář tajemníka ÚV KSČ Oldřicha Švestky. In KOL.: *Paginae historiae 18*. Praha: Národní archiv, 2010, s. 374 - 380.
- HÁJEK, J.: *1968 - intervence a odpor*. 1. vyd. Praha: Logos, 1994. ISBN 80-901352-1-8.
- HOTTMAR, A. - MACKOVÍK, S.: *Rudé hvězdy nad Československem 1968 - 1991 Část 1* [online]. Dostupné z: URL:<<http://www.vrtulnik.cz/mil3/invaze.pdf>>.
- IRRA, M.: S vrtulníkem na Západ. *Letectví a kosmonautika*, 2002, č. 15 - 16, s. 37 - 40.
- JANÁČEK SOBĚNOVSKÝ, K.: *Vojno, povol!*. Sobíňov: Soukromý tisk, 2005.
- KAMIŇSKI, L. - MAJCHRZAK, G.: *Operacja „Podhale“*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2008. ISBN 978-83-7629-000-3.
- KAPLAN, K.: *Antonín Novotný: Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2011. ISBN 978-80-87474-08-2.
- KOL.: *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro*. Praha: ÚSTR ČR, 2009. ISBN 978-80-87211-23-6.
- KRAMEŠOVÁ, K.: *Československo - americké diplomatické vztahy v době Pražského jara v kontextu politiky détente*. Praha, 2010. Diplomová práce na FF UK v Praze. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D.
- MADRY, J.: *Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 – 1970 a role ozbrojených sil*. Praha: ÚSD AV ČR, 1994. ISBN 80-85270-30-7.
- MARKOVÁ, L.: *Přibyslav*. 1. vyd. Havlíčkův Brod, Praha: Elmar, 2008. ISBN 978-80-904192-0-9.
- MICHÁLEK, S.: *Rok 1968 a Československo*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008. ISBN 978-80-969782-4-3.

- PACNER, K.: *Československo ve zvláštních službách*. 4. díl. 1. vyd. Praha: Themis, 2002. ISBN 80-7312-013-5.
- PACNER, K.: *Osudové okamžiky Československa*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2001. ISBN 80-00-00987-0.
- PAJÓREK, L.: *Polska a „Praska wiosna“*. Warszawa: Egros, 1998. ISBN 83-86268-77-8.
- PAJÓREK, L.: Polsko a „pražské jaro“. *Soudobé dějiny*, 1996, č. 2 - 3, s. 247 - 263.
- PAJÓREK, L.: Účast polské armády na operaci DUNAJ. *Historie a vojenství*, 1996, č. 1, s. 65 - 86.
- PAVLÍČKOVÁ, T.: *Reformní hnutí a normalizace poměrů v Jihlavě (1960 - 1971)*. Praha, 2012. Diplomová práce na FF UK v Praze. Vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
- PECKA, J.: *Sovětská armáda v Československu 1968-1991*. 1. vyd. Praha: ÚSD AV ČR, 1996. ISBN 80-85270-54-4.
- PELIKÁN, J.: *Jugoslávie a pražské jaro*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, TOGGA, 2008. ISBN 978-80-7308-220-8.
- PERNES, J.: *Komunistky s fanatismem v srdci*. 1. vyd. Praha: Brána, 2006. ISBN 80-7243-284-2.
- POLREICH, M.: *Utajená zákulisí*. Petrklíč, 2009. ISBN 978-80-7229-232-5.
- POVOLNÝ, D.: Hokejové události v březnu 1969 z pohledu ČSLA. *Historie a vojenství*, 2010, č. 3, s. 59 - 83.
- POVOLNÝ, D.: *Vojenské řešení Pražského jara: I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha: MO ČR - AVIS, 2008. ISBN 978-80-7278-470-7.
- POVOLNÝ, D.: *Vojenské řešení Pražského jara: II. Československá lidová armáda v srpnu 1968*. Praha: MO ČR - PIC MO, 2010. ISBN 978-80-7278-525-4.
- RŮŽIČKA, M.: *Osudy politických vězňů Havlíčkobrodská 1948-1989*. Havlíčkův Brod: KPV ČR, 1999.
- RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad a ÚSTR, 2012. ISBN 978-80-7429-133-3.

- STRÁNSKÁ, J.: *Česká Bělá a okolí v zrcadle staletí*. Česká Bělá: Josef Králíček, 2009.
- STRÁNSKÁ, J.: *Havlíčková Borová ve svědectví starých pergamenů*. Havlíčkova Borová: Obec Havlíčkova Borová, 2006.
- ŠIKULA, M.: Kronikáři obcí okresů Havlíčkův Brod a Žďár nad Sázavou v letech 1968 - 1969. *Východočeské listy historické*, 2009, č. 26, s. 89 - 130.
- ŠINKARJOV, L.: *Všecko jsem skoro zapomněl...* 1. vyd. Praha: Akropolis, 2009. ISBN 978-80-7304-118-2.
- ŠULC, Z.: *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945 - 1995*. 2. vyd. Brno: Doplněk, 1998. ISBN 80-7239-005-8.
- TOMEK, P.: *Okres na východě 1960 – 1989*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-944-7.
- TVRDÝ, P.: Srpen 1968 v Havlíčkově Brodě. In KOL.: *Havlíčkobrodsko 22*. Havlíčkův Brod: MV HB a SOKA HB, 2008. s. 142 - 178.
- WENZKE, R.: NDR a její Národní lidová armáda během krize v Československu 1968. *Historie a vojenství*, 2006, č. 3, s. 4 - 22.
- ZAHRADNÍČEK, T.: *Polské poučení z pražského jara*. Praha: ÚSD AV ČR, 2011. ISBN 978-80-7285-134-8.
- ZAHRADNÍČEK, T.: Zvláštní výprava na jih. *Dějiny a současnost*, 2008. roč. 30, č. 1, s. 37 - 39.